

ЗАВРШНА РЕЧ ВОЈНОГ ТУЖИОЦА ПУКОВНИКА МИЛОША МИНИЋА

8 јул

Почетак у 7,30 часова.

Претседник пуковник Михаило Ђорђевић: Наставља се претрес по кривици оптуженог Михаиловића Драгољуба-Драже и осталих. Друже заставниче, наредите да се уведу оптужени. (Уводе оптужене): Има реч тужилац. Друже тужиоче, изволите.

Тужилац пуковник Минић: Другови судије, у току претреса пазио сам да ли ће се исказима оптуженика или другим доказним сретствима потврдити сваки став оптужнице против Михаиловића и осталих. На завршетку доказног поступка могао сам да констатујем да је оптужница како у целини, тако и у свима њеним ставовима добила на овом претресу једну изванредну, јаку, убедљиву и непобитну потврду, доказима необично јаким, убедљивим и непобитним. Штавише, претрес је далеко превазишао оптужбу у многобројности доказа конкретних злочина и издаје и ратних злочина за које носе кривичну одговорност оптужени Михаиловић и остали. Ипак, то по мом схватању, није наметнуло потребу да се оптужница прошири да би се обухватили и ти злочини који су овде утврђени на претресу, а који у оптужници нису поменути, зато што се у ствари сви ти злочини садрже у неколико формула које су постављене у диспозитиву ове оптужнице.

Једна од главних одлика овог процеса јесте у томе што су оптужбе против оптуженог Михаиловића и осталих биле на главном јавном претресу поткрепљене многобројним оригиналним писменим документима. Око 1.000 писмених докумената прочитано је на претресу, а сваки докуменат је сам потврђивао и поткрепљивао поједине ставове оптужбе. Притешњени својим властитим исказима и другим писменим документима оптужени Михаиловић и остали оптуженици били су принуђени да признају или потпуно или делимично, скоро сва кривична дела за која се оптужују, а уколико нису признавали поједина дела мислим да су и сами могли увидети после завршеног доказног поступка да њихово голо одрицање, које није могло бити поткрепљено никаквим доказима, или никаквим озбиљнијим доказима, није у стању да обеснажи у току доказног поступка изведене доказе који су сна-

гом неумољиве истине потврђивали један за другим ставове оптужнице.

У току претреса изванредно јасно се видело да је општа линија рада свих оптуженика у току рата и окупације била јединствена. То је била линија издаје народа, линија помагања фашистичких окупатора у свим њиховим настојањима да угзоне национално-ослободилачки устанак народа Југославије. Најпречи задатак, који су рат и окупација поставили пред народе Југославије, била је борба против фашистичких окупатора, борба за национално ослобођење. Широке народне масе хтеле су и биле су спремне да се дижу на оружје против фашистичких окупатора. Народне масе су без колебања прихватиле позив Комунистичке партије Југославије да се дижу на оружје против окупатора. Већ у лето 1941. године дошло је до устанка, најпре у Србији и Црној Гори, а затим и у свима осталим крајевима Југославије. Против ослободилачког устанка народа Југославије, поред окупатора повели су борбу свим сретствима и домаћи издајници свих боја, од Недића и Павелића, до Михаиловића, Слободана Јовановића, Лазара Марковића и других њима сличних. Домаће слуге и помагачи окупатора хтели су да помоћу окупатора угуше устанак, и да уз помоћ фашистичких окупатора успоставе режим диктатуре и националног угњетавања, а у појединим крајевима Југославије чак и истребљивање појединих националности. За њих није био најпречи задатак борба против окупатора, борба за национално ослобођење. За њих је најпречи задатак била борба за угушење ослободилачког устанка народа Југославије, и уопште сваког оног ко је устао у борбу против окупатора. Они су се бојали ослободилачког устанка, они су мислили да ће сарадњом са окупатором зауставити велики ослободилачки устанак и да ће тиме отклонити опасност коју су они видели у ослободилачком устанку за своје интересе, те да ће тиме осигурати своје позиције, која су двадесет година у бившој Југославији држали на штету народа Југославије.

Таква је била општа линија рада свих оптужених, од Михаиловића, Мољевића, Слободана Јовановића, Јонића, Драгомира Јовановића, па све до Лазе Марковића и Куманудија. Та јединственост опште линије рада свих оптужених, слугу и помагача окупатора, показала се у току претреса јаснијом него што се могло видети из саме оптужнице. Као што смо видели у току претреса, сви оптужени су свој издајнички рад пред народним масама и пред светском јавношћу правдали истоветним лажима и изговорима да су водили борбу против комунизма, који је тобож Комунистичка партија хтела, помоћу ослободилачког покрета, да успостави, и да су спасавали српски народ од истребљења, да су га чували од истребљења. У току претреса се изванредном јасношћу показало колико су биле лажне њихове паролe против комунизма, а за спасавање српског народа. Из њихових исказа пред Судом и из многобројних докумената и других доказних срет-

става јасно се види да су сви они знали да широке народне масе учествују у националном ослободилачком покрету, да нису сви учесници ослободилачког покрета комунисти, да је главни циљ устанка национално ослобођење испод јарма окупатора. И својим очима су могли да виде да се ослободилачки покрет народа Југославије с Комунистичком партијом на челу, бори истовремено против Немаца, Италијана и свих немачких и италијанских слугу и помагача. Видело се јасно на овом претресу да су они свесно лансирали лажне пароле борбе против комунизма, да би лажно претставили како се у Југославији не ради о националном народном устанку против фашистичких окупатора, него о грађанском рату, да би на тој основи добили подршку у иностранству. Лажне пароле борбе против комунизма најбоље су разголитили ратни злочини доказани у току претреса који су доказали да домаћи издајници нису уништавали само комунисте, него сваког онога који је био у народном устанку, у борби против окупатора, или је на неки начин помагао народну борбу против окупатора. У току претреса разголићена је до краја гнусна перфидност лажних изговора оптужених слугу и помагача окупатора да су они борбом против народног устанка, тобоже спасавали српски народ. Насупрот њиховим лажним паролама спасавања и чувања српског народа од истребљења видело се јасно у току претреса да су они, заједно са окупатором или сами истребљавали српски и остале народе Југославије, да су уништавали свакога ко је устао у борбу против окупатора. Како је српски народ међу првима устао у борбу против фашистичких окупатора, то су се оптужени, слуге и помагачи немачког фашистичког окупатора, са највећим бесом окомили баш на српски народ. Ми смо на претресу видели како су помахнитали издајници, огрезли до гуще у крви, убијали чак изнемогле старце и децу у колевци. Кад су читани писмени документи и кад смо слушали исказе сведока видели смо како су Михаиловићеви четници заједно са окупатором, или сами, поклали десетине хиљада Срба, Хрвата и муслимана. У циљу овог најпречег задатка, борбе за угушење ослободилачког устанка народа Југославије, сви ти издајници ступили су у сарадњу са окупаторима, да би рукама фашистичких окупатора и својим рукама задавили национално-ослободилачки устанак народа Југославије. Видели смо такође, како су Недићеви сарадници, који седе овде на оптуженичкој клупи, заједно са Немцима или сами, поубијали само у Јајинцима код Београда око 70.000, а у Крагујевцу око 7.000 и у многим другим местима десетине хиљада Срба. Пред лицем народа Југославије и читавог света демаскирани су до краја тобожњи спасиоци српског народа. Збачена је маска лажног национализма и антикомунизма са лица слугу и помагача фашистичког окупатора. И сви народи Југославије, и читав свет, видели су пред овим праведним народним судом не какве спасиоце српског народа него прљаву банду изрода српског народа потонулу у блату издаје и огрезлу у крв народа Југо-

славије, банду немачко-фашистичких слугу и помагача и ратних злочинаца.

На овом претресу низали су се многобројни докази како сарадње четника, недићеваца и других слугу окупатора са фашистичким окупатором у борби против ослободилачког устанка народа Југославије, тако и докази веза и сарадње, узајамног помагања и међусобног допуњавања између свих слугу и помагача окупатора на линији борбе против ослободилачког покрета народа Југославије. Као што смо видели сарађивали су Михаиловић и Недић, Михаиловићеви четници и Павелићеви усташе и домобрани, Михаиловићеви четници и словеначка бела гарда, Михаиловићеви четници и немачки агенти, шиптарски балисти на Косову и Метохији, Михаиловићеви четници и фашистичко-муслиманска милиција. О свему томе било је на овом претресу много докумената. Доказа има да је било и неких оштријих супротности између Михаиловића и неких квислинга, као на пример Павелића на бази једног разулареног шовинизма, али ипак, као што смо видели у току претреса, међу њима није било непремостивих супротности. На линији против ослободилачке борбе народа Југославије и сарадње, са окупатором дошло је још 1942 године, нарочито на терену Босне, до потпуне и отворене сарадње између Михаиловићевих четника и Павелићевих усташа и домобрана, да би, као што смо видели у 1945 години дошло и до веза између Михаиловића и Павелића.

Михаиловићу и његовим четницима није сметало у сарадњи с усташама то што су у својој лажној пропаганди непрестано истицали да покољ хрватског народа врше, тобоже као одмазду српског становништва за злочине, које су извршили Павелићеве усташе, против српског и против хрватског народа, и против свих осталих народа Југославије, Михаиловић, Павелић и сви остали наши су се на једној линији.

Видело се како су Недић и Михаиловић још 1941 године склопили споразум на угушивању устанка у Србији, како је у децембру 1941 господин Михаиловић под именом Недића легализовао своје одреде, то јест ставио их отворено у службу окупатора.

И, најзад како су Недић, ЈБотић и Михаиловић крајем 1944 године и формално ујединили све своје снаге под командом оптуженог Михаиловића. На процесу је разоткривено да је највећи део југословенске емиграције, са југословенском емигрантском владом и краљем на челу, грчевито се ухватио за оптуженог Михаиловића и његову организацију, дајући му ауторитет јединог легалног претставника у окупираној земљи и пружајући му пуну и моралну и политичку, и материјалну помоћ, упркос постојања Народноослободилачке војске и партизанских одреда у Југославији који су једини водили борбу против окупатора. На овај начин, како се то видело у току претреса, нарочито из јасног и убедљивог исказа о томе сведока Душана Симовића, генерала у пензији, они су хтели да сачувају легалност и континуитет избе-

гличке владе и монархије пред савезницима и званичним факторима, да би обезбедили и себи и оптуженом Михаиловићу подршку савезника, упркос сарадње Михаиловићевих четника и самог Михаиловића са фашистичким окупаторима у борби против ослободилачког устанка народа у Југославији. У току претреса се такође, показало како је велика већина политичара из вођстава бивших политичких странака: демократске, радикалне, земљорадничке, социјалистичке, ЈНС и других, најтешње сарађивала са оптуженим Михаиловићем и његовом организацијом на линији борбе у сарадњи с окупатором против националног ослободилачког устанка народа Југославије. Крајем 1943 и почетком 1944 године дошло је и до формалног уједињења вођстава свих тих странака, изузев изванредан број појединаца, и Михаиловићеве организације, четничке организације у једну издајничку организацију која је, на четничком конгресу у селу Ба, названа југословенска демократска народна заједница. Да је то уједињење извршено на линији борбе, у сарадњи са окупаторима, против ослободилачког устанка народа Југославије, најбоље се види по томе што су 1943 и 1944 године Михаиловићеве четници отворено сарађивали са окупаторима, што је сваки могао видети, и друго што је и после тога уједињења вођстава бивших политичких партија са Михаиловићевом организацијом у једну јединствену организацију, сарадња између Михаиловићевих четника и окупатора наставила се и продужила се. Из исказа оптуженог Михаиловића и докумената, нарочито из писма оптуженог Младена Жујовића, види се јасно да су и Мачек и водећи људи Мачекове странке одржавали везе са оптуженим Михаиловићем такође на линији борбе, у сарадњи са окупаторима, против националног ослободилачког покрета у Југославији. Такође је непобитно установљено да су и словеначки реакционарни политичари сарађивали с оптуженим Михаиловићем, такође на линији борбе, у сарадњи са окупаторима, против националног ослободилачког устанка у Југославији. Не може бити никакве сумње да су домаће слуге и помагачи фашистичких окупатора од Михаиловића и Недића, Павелића, па све до Марковића и сличних Марковићу, својом борбом против ослободилачког устанка народа Југославије слабили ратне напоре Југославије и тиме наносили неоцењиву штету не само народима Југославије, него и заједничкој општој савезничкој борби против фашистичких освајача. За свакога је јасно да је, на пример, у Четвртој немачко-италијанској офанзиви против јединица Народноослободилачке војске Немцима и Италијанима требало бар још две до три дивизије више да би постигли ефекат који су постигли да у току офанзиве нису учествовали раме уз раме, заједно са Немцима и усташама око 20.000 Михаиловићевих четника, а да не говорим о томе колику су драгоцену помоћ пружали окупатору, окупаторске слуге и помагачи својом непрекидном четворогодишњом борбом против национално-ослободилачког покрета у Југославији.

Лко су, и поред помоћи коју су добили од својих слугу у Југославији, немачко-италијански окупатори морали држати у Југославији против национално-ослободилачког устанка око 40 својих и сателитских дивизија јасно је, сасвим је јасно, да би они морали повући са савезничких фронта и довући у Југославију још већи број својих дивизија да нису добили драгоцену помоћ од својих слугу и помагача у Југославији. Да није било домаћих издајника био би још већи допринос народа Југославије општој савезничкој борби и победи над фашистичким освајачем.

Из исказа Михаиловића и докумената прочитаних на претресу видело се како се оптужени Михаиловић повезао са квислинзима и реакционарним елементима околних земаља: Грчке, Албаније, Бугарске, Румуније и Мађарске на платформи узајамног помагања против ослободилачког покрета у Југославији и у суседним земљама.

Михаиловићеве везе са Зервасом, Мухаремом Барјактаром, генералима и вишим официрима бугарске окупационе војске, као на пример генералом Станчевом и пуковником Мариним, са разним и разним бугарским реакционарним политичарима, као што су Гемето, Велчев, Гиневски и други, са Хоријом Симом и Маниуом у Румунији, са генералом Ујсасијем и министром Калајем у Мађарској. Све те везе разоткривене су на претресу и непобитно је установљено да су се заснивале на платформи узајамног помагања у борби против ослободилачког покрета Југославије и суседних земаља.

И најзад, обелоданило се и исказима оптуженог Михаиловића и писменим документима прочитаним на претресу да су енглески и амерички војни претставници, који су били са Михаиловићем у штабу, гурајући Михаиловића на борбу противу партизана, наводно у ствари подупирали га на сарадњу са окупатором, у борби противу ослободилачког устанка народа Југославије. Нема сумње да је поступање тих официра било израз политике извесних реакционарних кругова у иностранству, који су хтели дати политичком развоју на Балкану правац који би одговарао њиховим интересима, а не интересима балканских народа. Сасвим је јасно да Михаиловић не би могао тако дуго да се одржи, да није добијао моралну, материјалну и политичку помоћ из иностранства. Та помоћ олакшавала му је прикривање пред народним масама сарадње са окупатором. Михаиловић је нарочито велике користи имао од доласка америчких официра у његов штаб 1944 године, после напуштања његовог штаба од стране енглеских официра, у време када је сарадња његових одреда са окупатором и слугама окупатора била потпуно отворена и очигледна. Ти амерички официри остали су у његовом штабу све до јануара 1945 године, и то му је омогућило да скоро све до потпуног распада и уништења његове организације одржава у заблуди изван број људи у нашој земљи да он не сарађује са окупатором; јер за те људе постављало се питање овако: да Михаиловић сарађује са окупатором, не би

амерички официри седели у његовом штабу. Да Михаиловић није добијао помоћ из иностранства читаву његову организацију и њега самога народи Југославије са много мање жртава и много раније ликвидирали би као обичног слугу и помагача окупатора. Сад ћу да се задржим укратко на неким ставовима диспозитива оптужнице. Мислим да је потпуно јасно да је сваки став диспозитива оптужнице против Михаиловића у целисти доказан. Доказан је не са неким несигурним доказима, и не само са доказима из једног извора, него са доказима многобројним и из различитих извора. Ја ћу само, примера ради, да се задржим на неколико констатација. Прво, утврђено је да су партизани први започели борбу против окупатора, а да Михаиловић није хтео борбу против окупатора, изговарајући се да је прерано и да се плаши немачких репресалија. Ово је утврђено како признањем самог Михаиловића, тако и исказом сведока Радослава Ђурића и оптуженог Милоша Глишића. Међутим, то је могло без икакве потребе и да се не утврђује, јер то је општепозната ствар и у нашој земљи и у иностранству. Друго, утврђено је да је Михаиловић наредио напад на ослобођено Ужице у ноћи између 1 и 2 новембра 1941 године. Затим наредио је општи напад противу партизана и тиме започео братоубилачку борбу.

Ово је утврђено исказом оптуженог Глишића и исказом сведока Ђурића. Све ово признаје и сам оптужени Михаиловић, али се брани, да је напад на партизана наредио због тога што Врховни штаб није испунио неку тачку споразума. Ова и оваква његова одбрана неумесна је и ничим није доказана.

Михаиловић и оне три недеље што је сарађивао са партизанима, непуних месец дана у борби против Немаца, сасвим је неискрено сарађивао са партизанима. Он је тој сарадњи са партизанима пришао са крајње неискреном намером. Зар се може веровати у искрене намере човека који је у јекну ослободилачког устанка послао делегацију Недићу, која је с Немцима преговарала. Та делегација закључила је споразум о угушењу устанка српског народа. Друго, о борби Михаиловићевих четника против окупатора 1941 године најбољи су сведоци народи оних крајева, који су те борбе водили. Може се говорити да су само неколико Михаиловићевих одреда на фронту код Краљева учествовали, и ако хоћемо да рачунамо оне одреде, који су га због његовог издајства напустили, као што су били одреди Мартиновића и Зечевића, водили су борбу заједно са партизанима против окупатора, а сви остали стајали су на ослобођеној територији. Споразум са партизанима Михаиловић је, као што се видело на претресу, закључио да би добио у времену да скупи снаге, да се учврсти, да забоду нож у леђа партизанима који се боре против окупатора. Неискреност његовог става у односу на споразум са партизанима разголићен је на овоме претресу тако, да не може бити говора о некаквим поводима и о некаквим разлозима који би могли оправдати напад Михаиловића на партизана.

И шта се може рећи о човеку који после почетка папада на партизане и у јеку борбе коју је сам започео против партизана, одлази на састанак са претставницима немачког војног заповедника у Србији. Јасно је, другови судије, и чињенице су тако тврдоглаве ствари да их не може нико оповргнути и оне су доказале на претресу, да је и она тронедељна сарадња Михаиловићевих четника са партизанима била само гнусан маневар Михаиловића срачунат на то да се завајају партизани да би их могао изненадним ударцима уништити, као што је покушао изненадни напад на Ужице који је извршио преко Игњатовића.

Михаиловић је, само о детаљима хоћу да говорим, ишао до тога да лажно говори против партизана. Кад је оптужба утврдила да су његови четници на пример убили посаду тенкова и топова и да су их заробили, он је рекао да то није истина, да су тенкови и топови прешли на његову страну. Међутим, сведок Ђурић у очи му је казао да је то лаж, и сведок Ђурић био је очевидац да су партизани отели топове и тенкове од окупатора у крвавој борби, али оптужени Михаиловић није могао рећи своје бившем команданту ни једне речи. Михаиловић је на испиту казао да није наредио напад на Ужице. Ми смо били сведоци да му је бивши командант Глишић у лице пред Судом и читавим светом казао да је добио наређење да изврше напад на Ужице, али није смео извршити напад, јер је сматрао да је то тешка ствар, па је лично отишао код Михаиловића и из Михаиловићевих уста добио наређење да изврши напад на Ужице, и додао је том приликом, да напад није успео а право се питање води да сте на своју руку извршили. Та чињеница показује један подли лик оптуженог Михаиловића. Показују га као највећег подлаца, спремног на најподлије мере у борби против свог народа. Јасно је такође утврђено да је Михаиловић наредио својим командантима, после повлачења главних партизанских снага из Србије пред немачком казненом експедицијом, да се легализују. О томе имамо документат Раковића, о томе смо чули Глишића, који је говорио о састанку у срезу Таковском на коме су били Глишић, Недићев мајор Милан Калабић, мајор Кораћ. Може Михаиловић сада, у својој завршној речи, одрицати да је он наредио легализацију својих одреда, али његове речи биће само празне речи, а гола факта остају факта и њих празне речи не могу побити. А легализација је отворена сарадња с немачким окупатором, форма отворене сарадње са Немцима. И сам Михаиловић би се легализовао да није имао везе са иностранством. До те мере он би ишао у издаји свога народа. Његове везе са савезничким земљама нису му допуштале да се и лично легализује 1941 године. Зато је, тобоже, остао „илегалан“.

Утврђено је исто тако да је оптужени Михаиловић организовао, заједно с Италијанима, Трећу офанзиву против партизана у Црној Гори и Санцаку, којом су партизани били присиљени да се пред снагама италијанско-четничким повуку у Босну. Оптужени Михаиловић у својој безочности иде до те мере да тврди да је сам

црногорски народ избацио партизане из Црне Горе у Трећој офанзиви, а не види, другови судије, у како смешне противуречности пада. Па он је сам причао да је чак и енглески капетан Хадсон, при доласку у Црну Гору 1941 године, видео отворену сарадњу четника с Италијанима, возио се италијанским камионом, пролазио кроз гарнизоне у којима су били Италијани заједно са четницима! Па ко је онда истерао партизане из Црне Горе и Санцака? Да ли црногорски народ или Италијани и четници? Може Михаиловић причати шта хоће, али то ће бити празне речи. Италијанске дивизије и четници присилили су партизане 1941 године да се уз тешке и кржаве борбе повлаче из Санцака и Црне Горе. Оптужени Михаиловић није се тада устручавао ни тако гнусних злочина као што је онај у Ћуреву, где је вршио напад на партизанску болницу у којој је било око хиљаду рањеника.

О Трећој офанзиви ми смо имали овде доста докумената. Чули смо и оптуженог Глишића, који је по мом мишљењу отворено изнео фактично стање које је постојало за време Треће офанзиве, то јест отворена сарадња четника и окупатора. И не само четника и окупатора, ми смо видели да је и Недић са своје стране допринео у овој офанзиви. Глишић је дошао из Србије, наоружан од Недића, а извршавао наређења и Михаиловића. Истина, оптужени Михаиловић сваљује одговорност на Остојића, али и о томе ће бити говора касније.

Непобитно је утврђено учешће Михаиловићевих четника у Четвртој немачко-италијанској офанзиви против Народноослободилачке војске. Четници су сарађивали отворено и јавно са Италијанима, Немцима и усташама. То је све непобитно овде утврђено и зато немам потребе ниједне речи више да кажем. Ту су била документа, која смо слушали и читали, и то читање је код сваког од нас, а верујем и код сваког поштеног човека, изазвало осећање гнушања према тим издајницима, који се нису стидели тога да једу немачку и италијанску храну, да примају од Немаца и Италијана оружје и муницију, да вапију и траже од Италијана и Немаца авионе да им помажу у борби против партизана, да трче у помоћ у Коњиц, Раму, Јабланицу и Мостар, да спасавају италијанске дивизије које су партизани у силовитом нападу уништавали.

Утврђено је такође да су се Михаиловићеви српски корпуси борили заједно са Немцима, недићевцима, љотићевцима, бугарским окупационим јединицама, јединицама руског белогардистичког корпуса у операцијама против Друге и Треће дивизије Народноослободилачке војске у правцу Ужица и Ваљева. О томе постоје и документа. Документа су ту, а сам Михаиловић је једном приликом рекао: „Документа су документа и о томе не треба много дискутовати“. Михаиловић ову операцију сваљује лично на своје команданте, изговарајући се да о томе није знао, или уколико је знао, само да је нешто мало знао.

У операцијама против јединица Народноослободилачке војске у Топлици и Јабланици, у јулу и августу 1944 године, опет видимо четврти јуришни Михаиловићев корпус са Михаиловићевим командантима Рачићем, Калабићем, Раковићем, Кесеровићем на челу, како раме уз раме и помешани с Немцима, љотићевцима, недићевцима, бугарским окупационим трупима и јединицама руског белогардистичког корпуса нападају партизане у Топлици и Јабланици, с циљем уништења, пале куће, убијају становништво, врше пљачку кућа српских сељака, иако су се они заклињали под паролом: „Спасавање Срба!"

Ми смо имали прилике да чујемо овде кад је читан онај ужасни списак Кесеровића за оних неколико стотина лица, које треба ликвидирати, интернирати, стрељати оца и сина, мајку интернирати, сина ликвидирати, и тако даље, и тако даље. То су Михаиловићеви четници. Ето, такви су спасиоци српског народа. Овде на претресу такође као непобитно утврђено депешама оптуженог Михаиловића, да је он наредио ту операцију, а, ако је коме у сећању онај процес од прошле године, Кесеровић је рекао: „За овакво поступање ја сам добио наређење Михаиловића, ја сам официр и вршио сам наређења претпостављених". А Михаиловић овде каже да су они то на своју руку радили. И тако треба да испадне да није крив ни Михаиловић, а ни они који су то наређење извршивали. Међутим, ја мислим да је то и Суду и читавом свету јасно ко је крив и ко мора поднети одговорност за све то.

Такође је утврђено да су Михаиловићеви четници при бекству у Босну 1944 године отступали заједно са Немцима и заједно се борили против Народноослободилачке војске. Нарочито убедљиво је било причање Војислава Марковића, бившег Михаиловићевог команданта. Он је тако сликовито описао како су се једном страном друма повлачиле немачке јединице Лерових трупа, а другом страном друма Михаиловићеви четници, како је дошао до Умке, сео на воз, немачки воз, и дошао до Краљева. Свакако Михаиловић ће рећи и за овај воз да припада њима, као што је за Калабићеве камионе рекао, којима су се превезли четници од Рудника до Ужица, као да нису прошли кроз Чачак и Пожегу где су били немачки гарнизони.

Исто тако утврђено је да су и после повлачења из Србије Михаиловићеве јединице у Босни заједно са Немцима сарађивале. Утврђено је депешама које смо овде читали да је Михаиловић наређивао пуковнику Бороти да од Немаца тражи оружје и муницију, јер иначе не може напасти Тузлу. Не може се борити ако не добије оружје и муницију, а нарочито санитарски материјал. Ми смо видели и по другим доказима да су добијали од Немаца брашно, храну. Кад је упитан зашто је нападао Тузлу у доба кад су на сремском фронту вођене тешке битке, за коначно ослобођење отаџбине, као и од свих савезника на свим фронтovima, битке у Италији, битке у Мађарској, а Михаиловић заједно са Немцима напада јединице Народноослободилачке војске, он је казао: „Ни-

сам имао шта да једем!" Како није тражио од Немаца храну? Зашто није на њих напао и од њих није отимао, него тражи од партизана?

Пошто су његове снаге разбијене Михаиловић, као што смо видели, организује школу за командосе. У фази распадања његових снага, пред потпуно уништење његових снага, организује школу за командосе под руководством пуковника Павловића, што је такође утврђено. Командоси се образују и врше шпијунско-диверзантско-терористичку акцију у ослобођеним крајевима. Те командосе упућује у Србију, као Сашу Михаиловића и друге, да врше терористичке задатке. Михаиловић издаје наређења својим командантима да на ослобођеној територији праве заседе и убијају партизанске патроле, да дижу возове у ваздух да убијају одборнике, да тиме буде осећање несигурности.

Михаиловић то не признаје. Ја мислим да то његово признање Суду није ни потребно. У лице му је његов командант Врађешевих рекао да је од њега примио наређење да диже возове у ваздух и да убија одборнике. И усмено и писмено наређење. Михаиловић се није стидео да и поред тога остане при томе да он није издао такво наређење. Бандитизам, обичан бандитизам који се извесно време после ослобођења одржава у нашој земљи, то је Михаиловићева директива, коју је после ослобођења издавао остацима остатака својих банди.

И тако смо видели, другови судије, како се на заходу своје издајничке делатности Михаиловићева организација претвара у једну обичну банду, у шпијунску диверзантску терористичку банду. Он је и после потпуног ослобођења земље одржавао везе са својим командантима, који су клали и убијали, са дерикожом Митрановићем и другима, Калабићем, Васићем и Томашевићем на Копеонику. То је све његово дело. И кад је видео пропаст није престао да наноси штете народима Југославије. Такође је утврђено овде непобитно из личног признања и депеша, да је Михаиловић примио гестаповску групу под вођством Гашпаревића. Михаиловић је знао да су то гестаповци, знао је да је то група која је свршила у Грацу курс за вршење шпијунско-диверзантско-терористичке акције и знао је да је упућена у Србију да организује шпијунске везе и врши саботажу, и није му сметало ништа да ту групу прихвати, да тој групи да својих 30 четника, да уз Гашпаревића и ови четници у Србији врше ове акције.

Михаиловић, каже, да је наредио да се Гашпаревић убије, али то се не може веровати, јер да је имао ту намеру шта му је сметало да Гашпаревића са осталима, кад је овај дошао код њега, ликвидира? Не верујте таквом исказу Михаиловића. Није он хтео да убије Гашпаревића, већ је то само његова добро позната линија искоришћавања, то јест искоришћавања сарадње и са црним ђаволом противу свога народа. И, ето, видите, ту, при крају, пред уништавање, он пада до те мере у издајство да са гестаповцима ствара споразум, уједињује се с њима у спровођењу њиховог пакленог

плана против наших народа, и то у време кад беени најкрвавија битка наших савезника и наших бораца противу окупатора. Тако су се, као што смо видели, сви остаци остатака четничких банди, пред ослобођење земље, претворили у најобичније банде, друмске разбојнике, атентаторе, убице, који су убијали велики број људи и они су радили под директивом оптуженог Михаиловића. И кад су изгубили везу са оптуженим Михаиловићем и тада су продужили то да раде и за оно што су и тада радили Михаиловић мора сносити одговорност. То правда захтева, а захтевају и принципи правне науке. Тако Михаиловићева четничка организација, којом је он до краја руководио, почевши са издајом народа претвара се, у завршном делу, у изванредан број расутих повезаних или сасвим неповезаних бандита, друмских разбојника, које је сам народ за кратко време после ослобођења скоро потпуно уништио.

Утврђено је такође, другови судије, да је Михаиловић са Недићем склопио споразум. Видели смо и састанке са Недићем, видели смо на крају обједињавање четника, недићеваца и љотићеваца под Михаиловићевом командом, видели смо како је Недић лиферовао Михаиловићу оружје које је добио од Нојбахера, видели смо лиферацију муниције преко Бошка Павловића, видели смо како Драги Јовановић иде на састанак и ствара положаје. Све се то видело и утврдило исказима оптужених и другим доказним средствима.

Ја мислим да немам потребе да идем тачку по тачку из оптужнице. Могу да кажем једном речи: Сви ставови оптужнице су доказани непобитним доказима. Може се покушавати да се наводи Михаиловићевих голих одрицања побијају извесни ставови оптужнице, али се не могу побити факта и чињенице утврђене на овом претресу, а она су потврдила сваки и последњи став оптужнице.

Ја морам да се задржим и на оном што је Михаиловић у току испитивања истицао у своју одбрану. Желим само да помогнем Суду, а мислим да ми то и моја дужност налаже да што тачније утврдимо материјалну истину. Зато ћу се осврнути на неке моменте које је Михаиловић истицао у своју одбрану. Михаиловић је упорно доказивао да није сарађивао са окупатором. У једном моменту на претресу, кад је био притиснут депешама и писмима написаним његовом руком и кад сам ја поставио питање да ли је то сарадња са окупатором, он је рекао: „Тачно“. Међутим, на жалост, сутрадан по иницијативи његових бранилаца и по њиховим сугестијама Михаиловић је дао другачији одговор и линију од тада одржао је до краја. Међутим, и опет понављам, голе речи не побијају факта. Тако нешто је немогућно. Може Михаиловић говорити о томе да није сарађивао са окупатором колико год хоће, али узмите само једну његову депешу у којој, на пример, говори да Павле Ђуришић чека да добије муницију, храну и обућу од Италијана са Цетиња, или другу депешу у којој јавља да ће Бајо Станишић са италијанским камионима стићи у Мостар да по-

могне Италијанима, или трећу у којој се говори о случају на Драгочевској Реци где је тако очигледна сарадња, али реч сарадња тешко је могао да преломи преко језика, па је нашао нови термин за сарадњу са окупатором: „ратна интрига“.

Ја ћу само укратко навести какве све изговоре Михаиловић истиче доказујући да није сарађивао са окупатором. Немци су га, каже, уценили са 100.000 златних марака. Он је то истакао, а одбрана је поднела предлог да се чак плакат Немаца прочита на Суду. Друго, Немци су ухапсили његову жену и децу и држали их извесно време у концентрационом логору. Треће, 6. децембра Немци са 20.000 војника напали су на њега на Равној Гори. Маја 1943, пред почетак немачке офанзиве против Народноослободилачке војске. Немци су у Црној Гори напали њега и партизане и хтели да их униште, чак су издали и летке. Одбрана је предлагала да се као доказ прибави и прочита неко писмо Хитлера Мусолинију у коме овај енергично тражи да се Михаиловић уништи. Али, каже он, да је успео да се извуче из борбе и да су партизани остали сами и прихватили борбу са Немцима. Наводи као доказ да су у Колашину Немци разоружали четнике и одвели у Немачку Павла Ђуришића.

(Чита исказе које је дао Михаиловић).

Али тврдити то да Михаиловић и његова војска, да је он био против тога, али да није могао, јер га нису слушали сви његови команданти, свађајући се међусобно, а он их је морао мирити, како каже био је патријарх. Међутим, Михаиловић није могао навести ниједног команданта на читавој територији Југославије, који није сарађивао са окупатором, мада је рекао да вероватно има, може се наћи понеки који није сарађивао са окупатором. То све оправдава непослушношћу команданата.

Сад ћемо укратко да се задржимо на свим овим изворима, тачку по тачку:

1. Уцена од стране Немаца. На претресу је прочитан плакат из кога се види да су Немци објавили ову учену Михаиловића, тобожњу учену, тачније речено, учену Михаиловића као и маршала Тита. Ми смо из доказног материјала видели како је Недић преко свог курира Бошка Костића поручио влади у Лондону да он није против краља и владе, да не води борбу против Михаиловића, и да се исто тако, као и Михаиловић, бори против комуниста, нека њега влада напада преко радија, али нека га не назива издајником, јер ће ти напади учврстити његов положај код Немаца. Немачка уцена Михаиловића није ништа друго него уистину перфидан начин на који су Немци хтели рекламирати Михаиловића као борца против себе, да би му помогли да он ојача свој положај код савезника. Немци су од тога само имали користи, јер је то стварало код народних маса мисао да се он бори против окупатора, изван број људи имао је поверења, а Михаиловић је у ствари сарађивао са Немцима у борби против ослободилачког устанка

наших народа. Ја мислим, другови судије, да је једино таква истинска суштина немачке прокламације уцене Михаиловића.

2. О хапшењу Михаиловићеве жене и деце као јатака. Треба се упитати: кад је Михаиловић био тако љути непријатељ иако се може објаснити да су чланови његове породице остали живи, а хиљаде породица бораца Народноослободилачке војске и партизанских одреда су побијене и стрељане по немачким и италијанским логорима. Јасно је да не може бити говора да ова околност служи као доказ да се он борио против Немаца, а да није сарађивао са Немцима.

3. „О нападу“ Немаца на Равну Гору 6 децембра 1941. Ја говорим о нападу под наводним знацима. Пре свега, Михаиловић је рекао неистину када је тврдио да је 20.000 Немаца напало Равну Гору. Чињеница је, међутим, да је њих око 2.000 претресало, кад су Михаиловићеве снаге напустиле Равну Гору, и када је Михаиловић остао са мање од двадесетак људи на Равној Гори. Михаиловић је сам изјавио да је још крајем новембра одбио позив маршала Тита да брани ослобођену територију од Немаца, како он то каже, није хтео да прихвати фронталну борбу. То је била издаја последњег споразума о примирју са партизанима којим се прекида братоубилачка борба и којим се обавезао да ће водити борбу против окупатора. То је била не само издаја споразума, него и издаја народа и уклањање испред Немаца да што лакше униште партизане. Михаиловић је наредио својим јединицама да оду на своје територије. Он то назива ратном мудрошћу, то назива успешном преваром Немаца, а њихове операције назива „ударом у ветар“. То је његов стручни термин. Међутим, јасно је да је то била обична издаја и прекршај споразума о примирју. Видели смо да су одмах после тога Михаиловићеве команданти отворено ступили у службу немачког окупатора, или да кажем Михаиловићевим језиком, „легализовали се“. Ми смо видели како је Раковић пошавши са Равне Горе последњих дана новембра дошао у срез Љубићки и како се тамо повезао са љотићевцима и заједно са њима сарађивао на терену, а сутрадан или истог дана, легализовао се код Немаца. Изражавам се „легализовао“, пошто се тај израз више свиђа Михаиловићу. Тако Раковић, тако Глишић, тако Нешко Недић и остали да не набрајам све те његове команданте...

И сада треба човек да верује Михаиловићу да су га Немци сматрали за непријатеља. Јасно је да не може бити говора о некаквом нападу Немаца на Равну Гору. Или је то перфидан маневар сличан оном плакату о уцени Михаиловића, или је то дело од стране Немаца неке тренутне сумње умереност и оданост Михаиловића Немцима. Једно или друго, о некаквом озбиљном нападу не може бити говора. Да му то може бити доказ да није сарађивао са Немцима, ја мислим да се не може уопште озбиљно узети.

Ништа друго не бих могао рећи ни о тобожњем нападу, опет са 20.000 Немаца на Михаиловића на Голији, ништа друго него што и о тобожњем нападу на Равну Гору, када су Немци имали још мање разлога да нападну Михаиловића. Тада се сарадња Немаца и Михаиловићевих четника још више учврстила.

Ви, другови судије, видите од децембра 1941 па све до априла 1942 кржаве битке ваљевске групе партизанских одреда која је остала иза главнине на терену Медведника, Јабланика и Суворора да се бори с Немцима, Михаиловићевим четницима, недићевцима и љотићевцима. Четници силазе у градове, четници добијају оружје и муницију, возе се немачким камионима, хране се храном добијеном од Немаца, хватају и заробљавају све оне који су помагали партизане и предају их Немцима, а Немци их стрељају, или их сами четници убијају на терену, или, после тога, после априла, у току целе 1942 године, кржаве битке на пожаревачком терену против Пожаревачког одреда који је, после повлачења партизана остао са хиљаду људи, па до битке око Лесковца, Зајечара, против преосталих партизанских одреда. Међу најтеже злочине Михаиловића и његових четника спадају те операције у сарадњи са Немцима, љотићевцима и недићевцима против преосталих партизанских снага у Србији.

Најтеже невоље и злочине српски народ је поднео баш у тим данима од Немаца и његових сарадника Михаиловићевих четника. Па онда ко може веровати, другови судије, да су Немци вршили озбиљан напад на Михаиловића на Голији. Није далеко ни Црна Гора. Она је близу. Када је то била окупациона зона Италијана, Немци су врло добро знали шта се тамо ради; знали су врло добро да Михаиловићеви четници отворено сарађују са њиховим савезником Италијом. И то је један од разлога који не допушта вероватност да су Немци вршили неке нападе против Михаиловића било на Равној Гори, било на Голији. Уосталом, Михаиловић у целокупном свом причању није навео никакве доказе о тима нападима. Напад на Голији био му је изговор што је отишао у Црну Гору да лично организује борбу црногорских четника, у сарадњи с Италијанима, за избацавање партизана из Црне Горе и Санџака у Трећој офанзиви. Међутим, тај изговор је на стакленим ногама.

Сада неколико речи о опкољавању Михаиловића у Црној Гори маја 1943 године, о тобожњем писму Хитлера Мусолинију и о заробљавању Павла Ђуришића у Колашину од Немаца. О свему овоме нема потребе трошити много речи. Сам Михаиловић је рекао да се из Црне Горе извукао, а да није ни метак испалио на Немце. Углавном, где год се треба тући са Немцима. Михаиловића тамо нема, а где треба ићи са Немцима против ослободилачког устанка народа Југославије, ту су Михаиловић и његови четници. Сам Михаиловић је признао кад су му показана документа, ја увек то наглашавам, кад су му показана документа, јер без документа он није много признавао, да су његови најближи официри и функционери: Остојић, Лалатовић, Лукачевић, Јевђевић,

Станишић, да их све не ређам, у Четвртој офанзиви отворено сарађивали са окупаторима, са Немцима, са Италијанима, са усташама, и да је отворена сарадња била не сектору Коњица. Ја не бих хтео, другови судије, да можда схватите да је ту била сарадња отворенија него на другим местима, него је то жива слика отворене сарадње између свију њих. Било је и на другим местима сарадње између њих, али код Коњица су били Лукачевић са четницима, Немци, Италијани, усташе, сви заједно. Михаиловић је сам признао да је био главнокомандујући. У записнику у истрази он је отворено рекао: „Ја сам био главнокомандујући; руковођење операцијама у Четвртој офанзиви било је у мојим рукама“. Он је то отворено признао, а пред Судом је покушао да изврдава и да све сваљује на Остојића. Међутим, о томе не може бити говора, нити сумње у то да је он био главнокомандујући и да је све у тим операцијама било у његовим рукама.

Па зар човек може да верује да су Немци хтели озбиљно да униште Михаиловића, свога тако корисног сарадника од 1941 године, и то непосредно после Четврте офанзиве, у којој је офанзиви Михаиловић њима помагао са око 20.000 својих четника. И да није било тих Михаиловићевих четника, Немци би, поред оне две-три дивизије, повучене са источног фронта, једна чак са Кавказа, а једна са фронта према Енглезима, морали довући још сигурно неколико дивизија. Требало би, другови судије, бити исувише наиван и поверовати да су Немци озбиљно хтели да униште Михаиловића.

4. Ја сам видео да је и Суд сматрао да је излишно читање неког Хитлеровог писма упућеног Мусолинију 1943 године, које се наводи тобож, као доказ како је Хитлер од Мусолинија тражио уништење Михаиловића. Ја о томе писму не треба ни да говорим, јер као доказ није изведено али ја ћу две три речи ипак казати. Ја постављам питање да ли једно такво писмо, у коме Хитлер и Мусолини измеђују мисли о ситуацији, да ли једно такво писмо може побити факта о Михаиловићевој сарадњи са окупатором. Можда је Хитлер у томе писму изразио своју сумњу у верност и оданост Михаиловића, с обзиром на присуство енглеских официра у штабу Михаиловића. Али, другови судије, имајте на уму да је у тим данима наступила криза за немачке трупе и армије на источном фронту. Читаве немачке армије биле су уништене код Стаљинграда. И тада је могло да се деси да Хитлер сумња у верност такве сарадње када код њега седе енглески официри. Али та сумња, ја говорим о претпоставкама, а не о фактима и чињеницама не може побити сарадњу Михаиловића. Све до тога писма и после тога писма била је још дубља, још чвршћа и отворенија сарадња. И ако је такво писмо Хитлерово постојало, другови судије, те сумње нису дошле до реализовања, напротив, дошла је до реализовања сарадња четника и Немаца. И зар то писмо може да се употребљава као доказ и да се позива на то да брани Михаиловића да није сарадник окупатора.

Ја сам већ рекао, нисам морао да се дотакнем тога писма, али ја сам хтео да га се дотакнем да се не би веровало да је у томе писму садржано некакав доказни материјал, који је свакако требало прочитати пред Судом, да је огромна штета што није прочитано пред Судом и да је учињена неправда.

5) Неколико речи о заробљавању Павла Ђуришића. Можда о томе не би требало да говорим. Немци разоружавају његове четнике, каже се, док Немци свуда све борце Народноослободилачке борбе стрељају на лицу места, чак и теже рањенике, газећи све обичаје рата. Одводе Павла Ђуришића, али видимо из развоја ствари, Павле Ђуришић се враћа. Михаиловић прича о некаквом бекству. Ми смо видели да Павле Ђуришић долази у Београд, постаје некакав заменик Мушицког. Постављају га за некаквог команданта. Ту је Недић. Онда одлази у Гестапо, па одлази за Црну Гору. Недићу се избеглице обраћају да приме помоћ, а Недић шаље та писма избеглица Павлу Ђуришићу да он провери преко својих команданата. Михаиловић га одликује Карађорђевог звездом, а Хитлер гвозденим крстом у исто време. То је Павле Ђуришић, то је тај вајни, јадни доказ Михаиловића да није сарађивао са окупатором. Бекство Павла Ђуришића је исто као и што је било бекство Михаиловићевих сарадника из Војводине, које је онај Урошевић приказао у својим исказима прочитаним овде пред Судом. Ви се сећате, другови судије, како се тамо каже у исказу: ови официри који су „побегли“ из мађарског затвора само су мислили да су побегли, а не знају да сам ја (Урошевић) то извео. И Ђуришићево бекство је слично овом бекству. О томе можда најодвратнијем међу свим Михаиловићевим командантима, служи немачких окупатора, не треба говорити више ниједне речи. Али требало је рећи, јер је краљ Петар тога Павла Ђуришића, на основу Михаиловићевих депеша, одликовао за његов „јуначки подвиг“. Из свега тога се види да то не може бити никакав доказ за непостојање сарадње са окупаторима. Баш, напротив, и то доказује само сарадњу са окупатором.

6) 0 састанку у селу Дивцима, Михаиловић признаје на претресу да је ишао на тај састанак. Ја признајем да на претресу није могло бити утврђено шта су разговарали и о чему су се споразумели на томе састанку. Међутим, утврђене су извесне друге околности из којих се може јасно закључити да није било онако како то Михаиловић претставља. Утврђено је, на пример, да су исте ноћи од стране четника предати Немцима у селу Словцу, недалеко од села Диваца, у коме је био састанак, на отстојању од свега 4 до 5 километара, 360 заробљених партизана, које је Михаиловић заробио приликом братоубилачког општег напада четника на партизане, напада који је Михаиловић наредио.

Ми смо овде чули злочинца који је те партизане предао Немцима, Јована Шкаву. Суочавали смо Шкаву и Михаиловића. Михаиловић је, признајем са доста театралности, казао Јовану Шкави да је он те партизане продао а не предао. Али, другови судије, нека

Михаиловић не сваљује кривицу само на Јована Шкаву! У овоме случају носе пуну одговорност и Јован Шкава и Михаиловић за смрт тих бораца против окупатора. Михаиловић није могао порећи да је Јован Шкава долазио код њега, да се ставио под његову команду. Михаиловић ничим није могао оповргнути изјаву Јована Шкаве да му је чак давао и материјалну помоћ. Ми смо чули Јована Шкаву шта о томе каже.

Па онда, видели смо случај Дака Тешмановића, такође Михаиловићевог официра, који је био под његовом командом. Дака Тешмановић доводи Шкави 360 партизана и каже му: „Наређење је од Чиче да предаш ове партизана у Словцу, тобоже, српској државној стражи“. Шкава каже: „Ја сам наређење морао извршити“. Оваквоме зликовцу као што је Шкава овакво злочиначко наређење није било тешко извршити. Један поштен четник, који би имао иоле родољубља и честитости одбио би да изврши такво једно злочиначко наређење. И Шкава још исте ноћи, после кратког времена после састанка у Дивцима извршује наређења, Михаиловић се око 9 или 10 сати враћа са састанка с Немцима, а одмах затим Шкава предаје заробљене партизана Немцима, који после пола сата пролазе са камионима за Мионицу. О томе сведочи ЈБубица, Даринка Марић-Поповић, затим искази преживелих партизана: Сакић Нинка, Лаловић Живка, Павловић Бранислава и Радојевић Миће а такође и исказ Шкаве.

Такође, особити значај има и та чињеница која је на претресу утврђена да се Михаиловић састао са Немцима у Дивцима у једном необично тешком моменту по њега. Јер четнички одреди, заведени његовом пропагандом; њих стотине и хиљаде, родољубивим људима српским, сељацима и другима, када је Михаиловић започео братоубилачки рат, отвориле су очи огромној већини тих људи који су за њим ишли, и они су почели да беже. Зато је Михаиловић предузео тај брзи корак, иако је Михаиловић имао то преимућство да је извршио изненадан напад противу партизана, али су партизани већ били стигли пред Равну Гору, тако да је претстојао општи напад на Равну Гору. И предвиђајући могућност да мора бежати са Равне Горе Михаиловић одлази на састанак са Немцима при чему је сигурно Михаиловић имао намеру - обезбедити себи пријатељско држање од стране Немаца ако буде морао бежати са Равне Горе. И као јемство за своју лојалност према Немцима, он заробљене партизана са Равне Горе предаје Немцима. Ја мислим, другови судије, да треба човек да буде противник, и то љути противник истине, па да ово све не види. Позната је ствар, другови судије, да Суд не може увек да располаже директним, непосредним доказима и да се приликом оцењивања разних случајева Суд мора по своје слободном судиском уверењу ослањати и на посредне доказе, индиције. Основна је ствар у нашем кривичном поступку кога се ми држимо и у овима савременим кривичним поступцима обезбедити Суду истраживање материјалне истине свим доказима применом слободног судиског

уверења. А за оцену тога састанка у селу Дивцима, каква је његова суштина, Суд има довољно индиција и ја сам уверен да ће Суд правилно оценити и те догађаје о састанцима са Штеркером и Нојбахером. Састанку са Штеркером у августу и септембру 1944 године, присуствовао је и амерички пуковник Мак Дауел који је захтевао да Немци напусте Југославију и да предаду оружје Михаиловићу. Међутим, на другом састанку одговорено је да они на то не пристају. Уопште шта је све било на тим састанцима није довољно расветљено.

Да би се правилно оценио значај састанка мислим да се при оцењивању састанка мора узети у обзир да су се у августу и септембру 1944 године Михаиловићеве јединице, како у Србији тако и у другим крајевима, бориле раме уз раме отворено и јавно са Немцима, Недићевим јединицама, Љотићевцима, белогардистима и другим против јединица Народноослободилачке војске, које су тих дана ослобођавале Србију. Нема сумње да је на томе састанку морало бити говора о томе да Немци, ако не пристану да капитулирају, бар оружје и муницију оставе Михаиловићу. То се донекле може закључити из исказа сведока Влада Јовановића, сведока који је саслушан овде пред Судом, очевица неколико састанака Михаиловићевих команданата и политичких функционера са Немцима. Видите, другови судије, у то време пада и састанак Недића и Михаиловића и споразум између Недића и Михаиловића, о коме је било говора. О томе састанку био је и Нојбахер обавештен. У томе времену пада и слање оружја и муниције од стране Немаца. Кроз светлост свих тих чињеница треба разгледати. Овај састанак између Михаиловића и Немаца и Мак Дауела. Друга два састанка између Михаиловића и Штеркера, одржана у Босни, и ако нису имали ту садржину коју им Михаиловић даје, у том времену по Михаиловићевом наређењу његов пуковник Борота, како је доказано оригиналним документима, одлази у штаб генерала фон Лера, одлази код Немаца, тражи оружје и муницију, и добија оружје и муницију. Михаиловић има Гашпаровића и напада Тузлу. Док за то време бесни борба и потоцима лије крв сав народ Југославије у Срему, на Дрини, у Лици, Босни, у Јулиској Крајини, у Словенији, Михаиловић добија оружје и муницију од Немаца. Није Штаркер потегао толики пут из Беча ради празних разговора са Михаиловићем. Међутим, нажалост, ми овде само као доказ о садржини тих састанака имамо Михаиловићево признање, а ми смо видели небројано пута на претресу да је Михаиловић искрен и отворен само онда кад имате документе написане његовом руком и кад му их покажете.

Ја мислим да, кад се буду оцењивали ови састанци, не могу се оценити на основу исказа Михаиловићевих, него се морају узети у обзир и све индиције и посебни докази који стоје на расположењу. Михаиловић не признаје састанак са Нојбахером, чак је тако наиван да је зачуђено рекао да се чуди, да не би имало никаквог разлога да то не призна, јер и он и Мак Дауел више би

волели да је дошао Нојбахер него Штеркер, зато што би се, по њиховом мишљењу, пре споразумели. Међутим, сведок Влада Јовановић, Михаиловићев окружни начелник, или како је сам Влада Јовановић рекао „наименовани окружни начелник“, причао је о састанку генерала Трифуновића, Штеркера и Аћимовића тамо у срезу Љубићком, па онда о састанку генерала Трифуновића и оптуженог Живка Топаловића, Љотића и Илије Михаиловића, затим је причао о одласку капетана Предрага Раковића, Михаиловићевог команданта другог равнорског корпуса, у Београд са функцијом официра за везу између Михаиловића и Недића и Михаиловића и Немаца, затим како је видео својим очима оружје и муницију који су дошли од Немаца упаковани у сандуцима за Михаиловића, и, најзад, причао је о састанку са Нојбахером. Сем састанка са Нојбахером ништа друго оптужени Михаиловић није покушао да оповргава на суочењу са сведоком Јовановићем. Због тога се поставља питање који су мотиви да Михаиловић одбија признање овога састанка, јер у то не може бити сумње да је и овај састанак одржан, кад је све остало тачно што је сведок Јовановић на Суду рекао. Онда нема сумње да је тачан и овај састанак. Из исказа сведока Јовановића и из онога са каквим је детаљима он описивао место и ток читавог тога састанка види се да је све што је он овде причао потпуна је истина.

Истина, сведок Влада Јовановић рекао је да Нојбахера није познавао, већ да му је Раковић рекао да је то Нојбахер. По мом мишљењу сведок није могао бити преварен, није га Раковић могао слагати, јер ако Јовановић није знао, знао је свакако Раковић да је то Нојбахер. У сваком случају био је то тако висок немачки функционер и вођени су преговори о тако поверљивим стварима у троје, да чак није био пожељан као сведок ни најважнији саветник Нојбахера Ттеркор, већ је стајао са Аћимовићем и осталима на десетак метара далеко. Ја мислим да се може потпуно узети да је и овај састанак Михаиловићев доказан, једино можемо рећи да нису потпуно расветљени аранжмани закључени на том састанку, пошто Михаиловић неће да призна да је овај састанак био и да је постојао.

Нешто о сарадњи Михаиловићевих команданата у Србији, Црној Гори, Далмацији и тако даље, и о томе да ли је та сарадња била против воље оптуженог Михаиловића.

Михаиловић је признао на претресу да су његови команданти сарађивали са окупатором. Кад му је друг претседник постављао питања и поименице наводио команданте, он је одговарао: Овај је командант сарађивао, а овај није. А кад сам ја сутрадан из истражног материјала донео депеше из којих се непобитно видело да су сарађивали и они за које је Михаиловић дан раније рекао да нису, онда је оптужени Михаиловић морао да призна да су и они сарађивали.

На претресу се обелоданила истина да је читава организација Драже Михаиловића са оптуженим Михаиловићем на челу сара-

ђивала са окупатором. То није ништа ново за наш народ. Међутим, Михаиловић пере руке од свега тога и каже да је та сарадња била против његове воље, да није била по његовој вољи, да он није могао ништа својим командантима, да су они били цареви у својим нахијама и да их он није могао да смени. Такви су изговори оптуженог Михаиловића.

Међутим, другови судије, ако ви узмете па прочитате његове депеше командантима, прво ћете наћи да он први даје директиве за сарадњу са окупатором. То су познате његове речи: „Искористите Немце... Искористите Италијане... Искористите казнене експедиције... Тактизирајте...” и тако даље. То су директиве за сарадњу са окупатором. Михаиловићу је сметало то што су енглески и амерички официри били у његовом штабу, па је у том погледу настојао колико је год могао да буде опрезнији, мада су и енглески и амерички официри видели отворену сарадњу и извештавали о томе своје претпостављене. Ја потсећам на писмо Боја Српцећу и тако даље, а и из признања Михаиловићевог види се да је пуковник Бејли знао ово, да се возио италијанским камионом заједно са његовим четницима.

Кад погледате те депеше и кад видите како се у тим депешама отворено говори о тражењу оружја, муниције и осталог; о тражењу камиона за превоз; о томе да ли ће се трупе превозити морем, бродовима, железницом или камионима, као што је онај случај кад су Баћовићеве трупе из Херцеговине превезене бродом до Солина, а одатле возом за Книн, ви, се сећате свих докумената с претреса као и исказа сведока Тодора Перовића, и кад гледамо такве депеше, онда постаје јасно да је читава Михаиловићева организација сарађивала с окупатором и да издаја, коју су вршили сви, да је то било по његовој директиви. И он у првом реду сноси највећу кривичну одговорност за злочин издаје, за сарадњу са окупатором против националног устанка народа Југославије. Видите колико је Михаиловићев изговор неозбиљан и смешан. Бити на челу једне организације, бити министар емигрантске владе, бити начелник штаба Врховне команде, а да га нико од команданата не слуша! То је за смејање. Михаиловић је требало да се постара да нађе озбиљније аргументе, или поштеније би било, да је отворено пред Судом казао све онако како је било. Јер, другови судије, оптуженицима, као што су ови пред овим праведним народним судом, најбоље може њима лично да послужи изношење праве истине. А кад многи од њих нису учинили у току испитивања, у току доказног поступка, остаје им још једино да то учине у завршној речи. У такве изговоре Михаиловићеве јасно је да могу веровати само они, да није могао спречити сарадњу са окупатором, могу веровати само они који су заслепљени мржњом против народа Југославије, да и сада, када Михаиловић покушава да опере руке од издајништва, од дражиновштине, и жели на неки начин да се отресе свих прљавих злочина, само такви људи који желе да оправдају ту издају и сарадњу са окупатором и све остале

злочине, могу излазити са голим тврђењем без икаквих аргумената, да би стекли славу да су већи дражиновци од самог Михаиловића.

Хоћу са неколико речи да се задржим на сарадњи оптуженог Михаиловића са Италијанима; а ви ћете видети, другови судије, зашто хоћу баш на том питању да се задржим. Оптужени Михаиловић је сам признао пред Судом да ниједан напад његових четника није вршен против Италијана и да су сарађивали са Италијанима, а да је он, тобож, био противан тој сарадњи и да је покушао да команданте извуче из сарадње, а кад му је постављено питање: зашто је и даље тако остало, дао је изговор: Само зато што је Ужичанин и што је хтео на неки начин да их извуче из сарадње и ипак их није извукао, него оставио у сарадњи са окупатором - Италијанима. Пред снагом докумената прочитаних на Суду, разумем се, да нико, па ни његови браниоци, нису могли да не признају ту сарадњу са Италијанима. Али је карактеристично да одбрана у току испитивања покушава сугестивним питањима, питањима која су недопуштена у кривичном поступку, да наведе оптуженог Михаиловића да изјави пред Судом да су они били Бадолеве присталице, или антифашисти, и да је Михаиловић као антифашиста са антифашистима сарађивао. Такав би се логичан закључак требало да изведе из питања одбране. Ја нећу да говорим о томе да је у овом случају Михаиловићева одбрана узела на себе незавидну улогу да омета Суд да дође до материјалне истине, да је сугерирала како су италијански генерали Роата, Спиго, Бироли и други били, тобож, антифашисти, да су карабинијери Мусолонијеви били антифашисти. То је смешно. То је био озбиљан покушај, а могао је Михаиловића довести у незгодан положај. Али је Михаиловић био мудрији од своје одбране и он није дао одговора који се желео да добије, јер је знао колико су села италијанске окупационе трупе, заједно са његовим четницима, запалиле, и колико су Роата, Спиго, Бироли и други са којима су његови команданти заједнички радили, правили заједничке паклене планове за уништење Југославије. Знао је Михаиловић да су то извршили Италијани са његовим четницима и да су били у тесној сарадњи, али је сматрао као паметније да пере руке од свих својих команданата и јединица које су постојале у окупационој зони. Његов изговор је био смешан и наиван изговор, да су његови команданти и мимо његове воље вршили пљачку и паљење села, убијање становништва противно и мимо његове директиве. И тај изговор, иако је наиван, био је паметнији од онога што је требало и што је могао казати да му се случајно и то десило, да су италијанске трупе биле антифашистичке.

Задржаћу се на неколико случајева личне односно непосредне сарадње Михаиловића са окупаторима, о случајевима „ратних интрига" и о „непослушности команданата" итд. Било је на претресу доста говора о случају на Драгочевској Реци, где је Михаиловић преко мајора Остојића наређивао италијанском батаљону да зау-

зме положај да би зауставио пролаз партизана. Вероватно да о томе није постојало оригинално писмо руком Михаиловића, он би пренео кривицу на Остојића, Лалатовића, или неког другог, али пошто је био његов рукопис он је нашао израз „ратна интрига“ и то је нашао сутрадан, а првог дана је рекао да је то прећутна сарадња. Сутрадан, кад се одлучио за одрицање сарадње са окупатором, он је то назвао „ратна интрига“. Тај изговор је изазвао смех у судској дворани. Али је Михаиловић заједно са својом одбраном, остао доследан и поред тога што се насмејало хиљаде и хиљаде људи који су стајали покрај радиоапарата и слушали пренос. Да ли је то „ратна интрига“ кад Михаиловић наређује командантима италијанских батаљона да иду заједно са његовим четницима у борбу против партизана. Та „ратна интрига“ није ништа друго него обична издаја, обично слугеранство окупатору, јер није био Михаиловић окупатор у Југославији, него су били окупатори Италијани, који су желели да се задрже у земљи а Михаиловић им је помагао.

Међутим, тај случај који је Михаиловићева одбрана у току испитивања сматрала тако необично важним, тако необично значајним, по моме мишљењу нема тако велики, тако необично велики значај, то је једна епизода у ланцу бескрајних случајева сарадње Михаиловића и његових четника са окупатором. По моме схватању много је тежа сарадња његова под његовим руководством која је утврђена на претресу непобитним доказима него овај случај. Ово је само једна епизода која се десила у околностима кад је Михаиловић лично својом руком написао наређење, иако се чувао да својом руком пише, него руком својих команданата. Сматрам, другови судије, да је једино правилно да се на ово тако гледа, а не да се тај случај узима као једини доказ Михаиловићеве личне сарадње са окупаторима. Било би погрешно то сматрати као једини доказ сарадње са окупаторима. Михаиловић није морао лично да иде на Цетиње код Пирција Биролија, гувернера Црне Горе, да тражи оружје. Он је послао Павла Ђуришића. Михаиловић није морао лично да иде у Рим, већ је послао Јевђевића. Он није морао да иде у Београд да тражи оружје од Немаца него је послао Раковића. То је теже, другови судије, та сарадња, која изгледа посредна, у ствари диригована лично од Михаиловића, далеко тежа него епизода на Драгочевској Реци. Али, ово је карактеристична ствар којој је, захваљујући одбрани, сувише значаја придато на процесу. Она је један беочуг у ланцу издаје Михаиловића у току четири године рата. Михаиловића треба разумети. Он брани своју сопствену главу и гледа на неки начин да је спасе. Зато пред Судом сву одговорност за издају и за злочине баца на своје команданте и сараднике, почев од његових најближих сарадника из Врховне команде, Остојића, Лалатовића и других, који су сви до једног били начелници оперативног и организационог одељења његове Врховне команде. Он за све њих признаје да су сарађивали, јер нема куд, ту су документа која не-

побитно потврђују, а за себе каже - не, а уколико признаје један једини случај, он вели да је то „ратна интрига“....

Рекао сам већ, Михаиловића треба разумети. Он би хтео себе да претстави као једног попа, добронамерног, наивног човека, који је хтео да води борбу против окупатора, али је био окружен бандом, шпијунима, он то каже, ја само понављам његове речи. У овом погледу те његове речи су тачне. Он даље каже да је био окружен командантима који га нису слушали, који су све радили на своју руку и који су љубоморно чували своје положаје, не допуштајући да буду смењени, ако би он то и хтео.

Међутим, прозиран је тај изговор. Ми смо видели, и он је то изјавио на претресу, да је њему емигрантска влада поручивала да Југославију сматра као ратну зону, а ја сам га на претресу питао: „да ли вам је издато наређење да примените закон о заштити државе?“, на шта је он дао неодређен одговор. Емигрантска влада је чак спремала уредбу о преким судовима, да би прилагодила структуру војног судства организацији Михаиловића. То смо видели и из докумената. Влада га је поставила за министра војске и морнарице у окупираној отаџбини, влада му је дала и положај начелника штаба Врховне команде, влада му је слала милионе и милионе злата, које је било својина народа Југославије, влада је спроводила у иностранству паклену кампању у корист Драже Михаиловића и успела да до половине 1942 године да се на радију из иностранства не говори уопште о партизанима, већ само о покрету Драже Михаиловића, успела је да од њега створи хероја, легендарног јунака на Балкану, -иако је Дража Михаиловић у то исто време, а нарочито у току Треће офанзиве, отворено сарађивао са окупатором, иако је то влада знала, иако је она била упозоравана да Михаиловић сарађује са окупатором. Према томе, видите, другог судије, све то му је било потребно да има огромни ауторитет над командантима, било му је пружано и не треба се варати, његов ауторитет био је огроман. Његове речи су се слушале. Према томе, да је хтео борбу против окупатора, читаву своју организацију могао је покренути против окупатора. Али он није хтео, он је хтео сарадњу, угушење народноослободилачког покрета, да би се на тај начин повратила власт противнародних реакционарних кругова бивше Југославије, уз помоћ окупатора. То је хтео, и зато је водио борбу против народног устанка сарађујући са окупатором. Његови команданти су слушали његове директиве, када су сарађивали са окупатором.

Ја не могу тврдити да није било случајева појединих команданата који су се у конкретним случајевима и одрицали да изврше његове директиве. Ево на пример, Воја Лукачевић, он је стрељан као издајник и ратни злочинац, али је факат он је напао Немце у Пријепољу, он је на оном процесу изјавио: „Ја сам напао Немце приликом капитулације италијанских снага, али за то нисам добио наређење Михаиловића, него сам добио прекор“, а Михаиловић је морао признати да није наредио Лукачевићу да нападне

Немце. Тај напад он приписује себи. Чули смо сведока пуковника Радослава Ђурића како му је Михаиловић наредио да изврши деблокаду Краљева, а он то није извршио, да му је Михаиловић наредио да нападне партизани у Чачку, а он није извршио то наређење, како му је Михаиловић наредио да нападне партизани на Радању и Копаонику са недићевцима, љотићевцима, руским емигрантима белогардистима, али он није извршио то наређење. Ми смо видели како је он вршио саботажу на своју руку без Михаиловићевих наређења. Вероватно да је било и да се могло наћи међу великим бројем Михаиловићевих команданата, који су обично били из редова активних официра бивше југословенске војске, да се могло наћи још неколико код којих није била угасла и утрнула свест о одговорности пред народом за оно што раде, код којих није потпуно ишчезла мржња против окупатора, заклетих непријатеља наших народа, који су супротно Михаиловићевим наређењима, који су можда у неким случајевима исто тако напали Немце, вршили саботажу и тако даље. Таквих неизвршавања наређења могло је бити.

Михаиловић може рећи: „Но ето, ја тим командантима нисам ништа учинио, иако су радили друго“. Не може о томе бити разговора. Михаиловић није могао тим командантима ништа зато, јер није могао наћи моралног оправдања с обзиром на то што је стално истицао да је и он против окупатора. Може бити да је било неизвршавања наређења и другог карактера. То су детаљи. Не постоји организација, нема такве организације, у којој би се ова наређења из центра доследно до краја извршавала, да је ту и тамо постојало неизвршавање наређења. Али не постоји никаква организација у којој наређења руководиоца, који држи све нити у својим рукама, не поштује ниједан функционер те организације, ниједан командант. Не постоји таква војска која наређења команданта не извршава, где наређења команданта не извршавају потчињени команданти. Треба да се буде заиста наиван па да се верује у такве ствари и у таква тврђења, у такве празне и голе речи оптуженог Михаиловића.

Михаиловић тражи на све стране изговор. Он је ето нашао изговор да је дао бланко потпис. Кад му је показано писмо упућено за Павелића преко његовог посредника Брашића, адвоката, и писмо Степинцу, он је рекао: „Потпис мој јесте, али писмо моје није“, оно му је подметнуто од стране његове околине. Тешко се може објаснити да неко може подметнути Михаиловићу такве ствари као што су писмо Павелићу, или писмо Степинцу. Очигледно је да је то тек један мизеран изговор оптуженог Михаиловића. Исто тако за сваки случај Михаиловић је дао једну изјаву која служи као резерва, ако се нађе нешто у документима са његовим потписом и да буде тако да он уопште неће да призна, да му то буде као резерва: ја сам дао бланко потпис, ја мислим да је и то један такав изговор о коме не вреди да се дискутује, јер је очигледно изговор и то разуме се лажни. Па чак иако допустимо могућност да је дао

неки бланко потпис, он је водио рачуна, или је морао да води рачуна коме је дао тај потпис, а то је могао да даде само командантима или најближим сарадницима који су исто мислили и који би учинили у свакој конкретной ситуацији исто што и он.

Даље, за доказ да није сарађивао са окупатором Михаиловић је изјавио пред Судом да су Немци стрељали његове присталице и да је он водио акције против Немаца. За стрељање његових присталица од стране Немаца много више инсистира Михаиловићева одбрана него сам Михаиловић, са тврђењем да је то најбољи доказ да Михаиловић није био сарадник Немаца. Један од Михаиловићевих бранилаца отишао је тако далеко да је у свом предлогу Суду рекао да су Немци у Јајинцима стрељали релативно мали број комуниста, за ово се позвао на једну изјаву друга Ђиласа, а да су сви остали на Бањици били суви четници. Ми смо на претресу чули од оптуженог Драгомира Јовановића изјаву да су Немци стрељали најчешће у циљу одмазде стотине и хиљаде Срба, без обзира на то ко је како опредељен, од реда, како Јовановић каже: „Кад је требало извршити одмазду“. То је уосталом и познато. Нико не може порећи да је међу стрељанима по разним немачким стрелиштима било и Михаиловићевих четника које су Немци и њихове слуге ухватили. Приликом убијања то јест стрељања у Крагујевцу, Краљеву, Мачви, или после разних акција, то се догађало за сво време окупације, било је и Михаиловићевих присталица у тим масовним стрељањима, било је, дакако, и таквих Михаиловићевих присталица, који су наивно веровали Михаиловићу да је он заиста против окупатора, па су на своју руку често предузимали мање акције против Немаца, наносећи штету Немцима, па су их Немци ловили и стрељали. Они су умирући, мислили да раде оно што је желио сам Михаиловић. Међутим, Михаиловић има најмање права да се на те жртве позива као на доказ да није сарађивао са окупатором, да се на те жртве позива, на те жртве немачких злочина у земљи и његових издајничких злочина да му олакшају ситуацију пред праведним народним судом, јер он сноси сву одговорност што је извештан, не мали број људи, у нашој земљи четири године био заведен, на један подли, на један гнусни начин, и наведен на пут издаје народа, на пут издаје отаџбине, иако је у души осећао љубав према отаџбини, иако је мислио да не иде путем издаје, а био је наведен на тај пут издаје од стране Михаиловића.

И те жртве Михаиловића, које су умирале на немачким стрелиштима, умирале су у заблуди да је Михаиловић борац против окупатора, и нико који има трукне савести не може их приписивати таквом једном доследном сараднику окупатора, какав је био Михаиловић, који је окупатору чинио тако драгоцене и неоцењиве користи. Те жртве су жртве народа Југославије; то је њихов допринос општој савезничкој борби слободољубивих народа против фашистичких освајача, а не Михаиловићеве жртве у тобожњој његовој некаквој борби против окупатора. За доказ да је

и он водио борбу против окупатора, Михаиловић је навео да је заједно са партизанима 1941 године учествовао у борби против Немаца; да су његови четници напали Немце у Вишеграду; да су они вршили саботаже на железничким пругама, да су његови одреди створили читаво гробље вагона и локомотива; да су његови четници упадали у возове и пљачкали новац и друге ствари; да су стављали ексере на друмове којима су пролазили немачки камиони и аутомобили, али од свих тих акција Михаиловић ја набројао свега пет. Видели смо на претресу зашто је Михаиловић 1941 године, када је народ устао листом противу Немаца, допустио неколиким својим одредима да се придруже партизанима у борби против Немаца на краљевачком фронту и још неким фронтovima. О томе је било говора малопре, и зато немам потребе да то понављам. Главни разлог за то био је Михаиловићев страх да не изгуби сваки ослонац у Србији и да не буде ликвидиран од народа ако остане потпуно пасиван, онда када народ лије крв у борби против немачког окупатора. Видели смо како је оптужени Михаиловић склапао споразуме са Недићем и са Павелићем; како је подмукло и потајно правио споразум са Недићем за уништење партизана, док је у исто време правио споразум са партизанима противу Немаца. То је био само маневар, подли и подмукли маневар да се заварају партизани, да би се добило у времену да се концентришу снаге и да се једним ударцем ликвидирају партизани, а да Михаиловић и даље настави као што је мислио кад је дошао на Равну Гору: да мирно преспава рат, а када Немци буду полагали оружје, да мирно покупи то оружје и стекне славу борца за ослобођење народа и земље, а, што је главно да успостави и онакву власт какву он и његови сарадници желе. Свакако да би он то и остварио да му је успео подмукли напад којим је желео да уништи партизанске снаге.

За напад Лукачевића на Пријеполје казао сам нека се Михаиловић не кити туђим перјем. То је напад Воје Лукачевића који је он на своју руку учинио, а Михаиловић овде то признао. Тај је напад Воја Лукачевић истицао на процесу као олакшицу за себе, али су његови злочини били заиста толико тешки да му Суд и поред тога није могао опростити оно што је он радио у Коњицу, Црној Гори и триста других чуда.

Михаиловић се дичи нарочито са рушењем моста на Дрини, са операцијама на Соколцу 1943 године. Узмимо да су те операције и изведене, али при томе морамо имати у виду једну околност. То је било некако половином лета 1943 године, а тада баш у иностранству била је сасвим већ продрла истина о Југославији, истина о партизанима, о томе да они једино истински воде борбу са свима окупаторима и свима слугама окупатора, а да Михаиловић сарађује у читавој Југославији са свима својим организацијама са окупатором. То је било продрло у америчку и енглеску јавност и у јавност свих осталих земаља.

Емигрантска влада налазила се у врло тешком положају. Ми смо видели из докумената прочитаних овде на Суду, како је она огорчену битку водила да побија те гласове о Михаиловићевој сарадњи и о томе да он не води борбу против окупатора. Она је доказивала да Михаиловић не сарађује са окупатором него да води борбу против окупатора, док је истовремено, као што смо видели из депеша Слободана Јовановића, слале Михаиловићу директиве да никакву акцију не предузима док се савезници не искрцају или док не дође до слома Немачке. Директива је била: не борити се против окупатора, а да се у светском мњењу величају борбе Михаиловића, величају тобожње борбе које у ствари нису ни биле, и које су измишљене, да се успеси партизана приписују Михаиловићу. То видимо из једног случаја са градом Јајце, да је влада објавила да су четници заузели Јајце онда када су партизани ослободили Јајце.

Влада је била у тешком положају. Измишљала је борбе Михаиловића и украдене борбе од партизана приписивала Михаиловићу. То је брзо компромитовало владу што је украдене борбе партизана против окупатора употребљавала као материјал за пропаганду. И долази Михаиловићева акција у Вишеграду, где је, узгред буди речено, извршен покољ муслимана, и где није било Немаца него усташа и домобрана. Долазе акције у Вишеграду, Рогатици и Соколцу. Акције по наруцбини, акције за потребе емигрантске владе. А да је то заиста било тако видело се најбоље по томе да од тада нема акција. То је била само епизода, добро прорачуната, не ићи против Немаца него против усташа, јер са Немцима не ваља кварити односе. И тога се држао Михаиловић. Ето, другови судије, то је истина која из докумената и осталих доказа на процесу из његових акција произилази. Јер да је он хтео борбу против окупатора, па кад је већ почео да напада Вишеград и Соколац, он би наставио борбу до краја, и био би дакако борац против окупатора, поштован од народа, а не би седео на овој срамној оптуженичкој клупи. Ти тобожњи напади, то су епизодице, то су послови извршени по наруцби за потребе пропаганде емигрантске владе, а после тога опет је постојала пуна сарадње са окупатором.

Михаиловић је убацио клевету како су га партизани напали с леђа код Соколца. Томе питању Суд није поклатио нарочиту пажњу, ради његовог расветљавања, мада је то обична Михаиловићева погана клевета. Партизани су напали Соколац и разуме се, потукли тада све од реда, и четнике и усташе, а не да су партизани ударили у леђа четницима. Партизани су ударили на четнике, јер су четници за све време служили окупаторима и свуда где су имали могућности нападали, заједно с окупаторима, или сами, јединице Народноослободилачке војске које су се тукле истовремено и против Немаца и против Италијана, љотићеваца, недићеваца, руских белогардејаца, муслиманске милиције, злочиначке беле гарде и - не могу да се сетим и да набројим све непријатеље који су постојали. А Михаиловић је са свима сарађивао, а

тукао се само против Народноослободилачког војске. И онда је јасно да су јединице Народноослободилачке војске, кад су нападале Соколац, удариле и Михаиловићеве четнике и усташе који су се међусобно чаркали. То је истина о Соколцу, истина за коју бих, кад би било потребно, могао поднети колико хоћете доказа и докумената. Међутим, то није од нарочитог значаја. Ја ово износим само зато што желим да се та погана Михаиловићева клевета демаскира.

О саботажама на железницама чули смо, другови судије, од пуковника Ђурића. Он је рекао да је сам организовао неке саботаже, али нема ни речи о неким Гробљима ваГона и локомотива. О пљачки возова видели смо да је била организована у споразуму са Недићевим људима све док се Недић и Михаиловић нису споразумели да пресШану са таквом праксом и да му Недић даје редовно следовање од 100.000.000 динара месечно. О стављању ексера на друмове нема смисла ни Говорити. Чitava дворана се насмејала Грохотом кад је оптужени Михаиловић поменуо ту врсту своје саботаже. Кад се водио рат у земљи, кад су се водиле тешке и крваве борбе са окупатором, Михаиловић истиче у својој одбрани да је стављао ексере на друмове!

Михаиловић је такође истицао на претресу да он није могао да води озбиљније операције против окупатора зато што су га нападали партизани, зато што су партизани тобоже хтели да освоје територије које је он држао да би на тим територијама придобили народ за себе. Ово је у контрадикцији са многим његовим изјавама да је чекао повољан моменат за општи устанак против окупатора, а такође је у контрадикцији са његовом изјавом да је од југословенске емигрантске владе добио директиву да не води борбу против окупатора до слома Немачке и до искрцавања енглеских и америчких трупа у Југославији. У контрадикцији је и са једним и са другим. Ми смо из докумената видели да је Михаиловић заиста добијао такве директиве од емигрантске владе. Ова изјава је такође у контрадикцији са Михаиловићевом паролом да је својом пасивношћу чувао српски народ. Сада треба видети шта је истина. Или је Михаиловић хтео да се бори против окупатора, али није могао зато што су га партизани напали, или није могао да се бори против окупатора све до искрцавања енглеских и америчких трупа у Југославији и до слома Немачке, зато да би тобоже сачувао српски народ, па је сматрао да су му главни непријатељи партизани и да треба против њих да се бори и да чисти територију од партизана а окупаторе ће већ очистити Руси, Енглези и Американци, и он, Михаиловић, онда ће као херој и јунак доћи на позиције за које се борио.

Права истина није и то да је хтео да се бори против окупатора, али није могао зато што су га партизани нападали, а ни то да је чекао искрцавање савезника и слом Немачке. Права је истина да Михаиловић уопште није хтео да се бори против окупатора. Права је истина да је његов најпречи задатак био угушење ослободи-

лачког устанка народа Југославије. На претресу се видело да је Михаиловићево тврђење да су га партизани нападали и ометали у његовој тобожњој борби против окупатора у ствари лажан изговор за сарадњу са окупаторима, исто тако лажан као и онај изговор о чувању српских глава.

Треба се мало задржати на овом питању ко је кога нападао: Михаиловић партизани или партизани њега, и да ли су партизани њему сметали те није могао водити борбу против окупатора. Михаиловић је на пример правдао учешће својих четника у Четвртој офанзиви на страни непријатеља тиме што су партизани напали на његову територију у Далмацији и на његове снаге у Далмацији. Михаиловић не види колико је смешан кад говори о некој својој територији у Далмацији а истовремено признаје да су његови четници сарађивали са Италијанима. Ово његово тврђење постаје још смешније после докумената који су прочитани пред Судом, а из којих се види да су његови четници у Далмацији били храњени, гарнизонирани и снабдевани оружјем и муницијом од Италијана, да су Италијани у својој кореспонденцији са усташама називали ове Михаиловићеве четнике антикомунистичком милицијом. Никакву територију нису они имали у Далмацији, то је овај процес јасно показао. Може се само рећи да су Италијани дозволили Михаиловићевим четницима да се организују као италијански сарадници у окупационој зони Италије, а дозволили су им зато што су четници Италијанима помагали. Јасно да нема паметног човека који би могао ма шта пребацити партизанима што су нападали такве територије на којима су били заједно Италијани и четници, или чак нису морали ни бити заједно, него су могли четници, као што је био случај у Србији, бити по дозволи Немаца у појединим селима и као сарадници окупатора. И кад Михаиловић признаје сарадњу са окупаторима у Четвртој офанзиви и правда да је у директиви број 1 наредио напад на партизане, то јест да четници учествују у Четвртој италијанско-немачкој офанзиви, он овде хоће да правда сарадњу, хоће да правда злочине и своје и својих команданата. Само се тако може схватити то његово тврђење да су га партизани нападали.

А сада неколико речи о тобожњем држању територија. Ми смо видели какво је то Михаиловићево држање територија. Видели смо на пример у Црној Гори. Колашин је био у рукама четника, он седи у Горњем Липову, у Колашин долази италијански командант Пирицино Биролли са италијанским генералима, дочекује га Михаиловићев командант Павле Ђуришић који извештава Михаиловића да ће се одржати маневри само до Доњега Липова. Зар то није очигледно да су четници седели на извесним територијама само по дозволи окупатора, као сарадници окупатора, којима је окупатор омогућавао да прикупљају своје снаге у циљу да заједнички са окупатором раде на уништењу народног устанка. Такво је и на свима другим странама било тобоже држање територија од стране Михаиловића. И сада видите како је потпуно бесмислено

што Михаиловић кука како су тобож партизани нападали на територије које је он држао и како је он морао да се брани! Видите, другови судије, колико су бесмислени такви изговори Михаиловићеви. Он је овде изјављивао да је њему од стране емигрантске владе поручивано да се мора одржати Србија, Србија као највећа по пространству, са престоницом, њу треба одржати, ту треба да дође краљ, влада и тако даље. То је била директива коју је он примао, чак су то и иностранци говорили, и то концем лета 1944 године, видели смо како му је то говорио и Мак Дауел. И онда Михаиловић, сасвим бесмислено, износи како су партизани нападали његове територије у Србији које је он држао, и он правда своје држање тиме што су јединице Народноослободилачке војске, које су улазиле у ослобођену Србију, што је он заједно са Немцима, недићевцима и љотићевцима, руским белогардистима, а у пролеће и у лето 1944 године и са Бугарима, тобож бранио те територије. Међутим, на тим територијама Немци иду главним комуникацијама, Немци прибирају реквизицију, Немци добијају све што им треба, Немци вуку људе на рад, и после тога кад су успели да врате другу и пету дивизију, опет се Немци налазе на тој територији, а Михаиловићеви четници их не нападају. Јасно Се из тога види сарадња Немаца и четника противу партизана, а не да тобож Михаиловић држи неке територије да би спречио долазак Немаца. Михаиловић тобож каже да су Немци могли долазити у поједина села само тако ако им он дозволи, напротив истина је обратно, да су се четници могли кретати по окупираним територијама само ако им Немци дозволе. Михаиловић је у ствари са својим одредима замењивао немачке јединице у нашој земљи. То је права истина и ја мислим да је посматрање читавог овог проблема држања територија једино тако правилно. Јасно је да су партизани нападали не територије које је он држао, него територије које су окупатори држали заједно са Михаиловићем, И да то није било ништа друго него истинска народноослободилачка борба. Никада партизани нису заборављали да им је главни непријатељ окупатор и да им је главни задатак водити борбу против окупатора. Истина једновремено разбијајући снаге помагача оку*патора, знали су да разбијају и самога окупатора. Ја ћу вам овде, другови судије, прочитати један извадак из „Пролетера“ из 1942 године под насловом „Борба против окупатора први и најважнији задатак“. У том чланку маршал Тито каже о издајницима следеће: „Ова господа се надају да ће сарадњом са окупатором зауставити вал народног устанка, да уништење издајничких слугу угрожава и њихове интересе...“ „Према томе разбијање фашистичких освајача значи уједно и разбијање те издајничке госпде и њихових противнародних планова. С друге стране са разбијањем окупатора и издајника наших народа, оствариће се све чвршће јединство свих родољуба, створиће се услови за братство свих народа Југославије“. И даље пише: „И баш због тога свега прва и најважнија задаћа данашњице немилосрдна борба до потпуног униште-

ња фашистичких освајача па онда и њихових помагача." То је писано децембра 1942 године. На завршетку чланка, обраћајући се комунистима, рекао је: „И баш због тога комунисти морају и надаље својим правилним радом чувати поверење, које је наша партија до сада стекла, а очуваће га на тај начин, што ће свој рад и своју енергију и надаље посветити искључиво данашњој народноослободилачкој борби, борби против фашистичких окупатора, сматрајући то првом и најважнијом задаћом данашњице, не губећи при томе из вида ни најнемилосрднију борбу против домаћих издајника, јер је то нераздвојно везано са борбом против окупатора."

Ето, другови судије, тако је децембра 1942 године писао маршал Тито, и те његове речи биле су светиња за све партизане, који никада нису заборавили да им је главни задатак борба против окупатора, а што се Михаиловић нашао на страни окупатора, партизани су га тукли где су стигли. Нема паметног човека који може замерити партизанима, што су, тукући окупатора, тукли све издајнике и помагаче окупатора.

Још неколико кратких изјава.

Михаиловићева одбрана уложила је доста труда, да Михаиловића наведе да да изјаву како је против народноослободилачког покрета у Југославији водио борбу као против комунистичког покрета и како је сматрао Народноослободилачку војску и партизанске одреде као комунистичку организацију. Михаиловић није хтео да испадне тако смешан и да да такву изјаву јер је знао да се на Суду може лако доказати да је Комунистичка партија Југославије била само организатор, руководилац и надахњивач националног устанка а да су тешке борбе са окупатором и окупаторским снагама носили наши народи са комунистима на челу, који су у тој ослободилачкој борби били најпожртвованији борци и најбољи руководиоци. Михаиловић је такође знао, и бар могао видети из свих оних порука Врховног штаба партизанских одреда упућених њему за заједничку борбу и за сарадњу у борби против окупатора, затим из разговора са маршалом Титом на састанку у 1941 години, - могао је из свега тога видети да ни у једној поруци, ни у једној речи маршала Тита није било речи о томе да Михаиловића позива у борбу против комунизма него само, једино и искључиво, у борбу против окупатора и слугу окупатора. Михаиловић је то знао, мада су његови браниоци заборавили и зато није хтео испасти смешан. Намера је браниоца била да прикажу читаву борбу оптуженог Михаиловића против партизана као грађански рат, у којој су се они борили против комунизма, против Народноослободилачке војске и партизанских одреда, што би, узгред буди речено - неки из наше земље а и из иностранства, Михаиловићу опростили.

Међутим, Михаиловић је знао да се налази пред Судом, а не на пропагандном збору, и да ће лажне пароле његове пропаганде, којима се служио за време окупације, уколико их употреби пред Су-

дом бити врло брзо разголићене, па их зато није употребио. Он је рекао пред Судом да је био потпуно свестан да у партизанским јединицама нису само комунисти, него да се налази како је он то овде рекао, народ. И тако Михаиловић није дао жељени одговор, какав је одбрана желела.

Ако се уопште може рећи да је у току окупације било каквог грађанског рата, да је вођен некакав грађански рат, онда сваки објективан човек и под условом да се ослања само на доказе који су се разоткрили на овом претресу, мора то приписати само и искључиво Михаиловићу, да је он започео и до краја водио братоубилачку борбу, јер је доказано да он против окупатора и слугу окупатора није водио борбу, него само против ослободилачког устанка народа Југославије, док су Народноослободилачка војска и партизански одреди водили борбу против свих окупатора, Немаца и Италијана и других њихових сателита, и против њихових слугу почев од Недића, Љотића, Михаиловића, па до последњег њиховог помагача као што су Лаза Марковић и њему слични. Само на такав начин може се говорити о грађанском рату, а не друкчије.

У току претреса Михаиловић је рекао да није било време за борбу против окупатора, али је он нашао да је време да се бори против партизана, нашао и времена да то учини.

Треће, Михаиловић се нарочито упорно брани од одговорности да је ратни злочинац. Он даје смешне и противречне одговоре на Суду. Он каже како су црне тројке служиле за застрашивање, а не за клање, како речи „уништити и очистити“ значе преселити из једног среза у други. Па даље каже како он није знао да његови четници врше масовне покоље, јер да је знао да су Шо вршили, он би Шо спречавао. Тако оптужени Михаиловић пред Судом каже. Па онда каже како његови команданти у извештајима претерују у броју жртава. На пример, Павле Ђуришић пише о 9.200 закланих, а Дража каже: претерује Павле“. Дакле, лажу његови команданти кад се ради о Шаквим стварима. У једном моменту се чак усудио да каже: „Добро, убијали су моји команданти, али су и партизани убијали, ето на пример, у Црној Гори убили су 5.000 људи.“ А више пута је рекао да су партизани убијали његове људе. О изговору за црне тројке ја немам потребе да говорим, наш народ зна зашто су служиле црне тројке а знате и ви сви. Врањешевевић је, исто тако допринео да се то питање осветли и разголити сва лажност изговора Михаиловићевог. Црне тројке служиле су за клање, за ликвидирање. Можда су из личних разлога ликвидирали десетину Недићевих и ЉоШићевих, али су ликвидирали десетине хиљада Срба, Хрвата и муслимана, чак и нејачи у колевци. То је истина која се јасно видела и оцртала на овом претресу. О значењу речи „уништити“ није чудо, другови, што се дворана смејала кад је Михаиловић рекао да то значи преселити из среза у срез. Нема потребе да се нарочито наглашава лажност Шаквог изговора, а ја вас потсећам на то,

како је опШужени Врађешијевић на суочењу у лице рекао опШуженом Михаиловићу да „уништити“ значи „убити“, оно што стварно значи. Ево, на пример, само један извадак из стенографских бележјака: Претседник пита, шта значи ликвидирати. Оптужени одговара: „Уништити. Претседник. Јесте ли схватили да то значи убити, стрељати?“ Оптужени одговара: „Ликвидирати значи уништити да не постоји. Претседник: „Како су схватили ваши потчињени команданти?“

Ово је извадак из Михаиловићевог исказа, „А оптужени Врађешијевић: „За нас у Босни претстављају искључиво породице оних који се налазе у партизанима.“ Претседник: Цивилно становништво? Оптужени Врађешијевић: „Цивилно становништво. Претседник: Ненаоружано? Оптужени Врађешијевић: „Ненаоружано“. Претседник: Јесте ли добили некакву директиву од Врховне команде? Оптужени Врађешијевић: како сам добио, тако сам и писао својим потчињеним командантима.

Тако стоји са тим изговором „уништити“, његовом незнању о покољима. Ја мислим, да о томе не треба трошити речи кад имате толико докумената о томе, на којима има и параф Михаиловићев, да је читао и да је према томе знао.

О изговору да су и партизани убијали. Да, убијали су издајнике, убијали слуге окупатора, као што сваки народ уништава издајнике да му не спречава вођење рата. Убијали су издајце, свих оних и Павелићеве, и Недићеве и Љотићеве издајнике и Михаиловићеве четнике, и убијали су највише Михаиловићеве команданте. Али партизани нису уништавали народ, нису уништавали Србе, Хрвате, муслимане, као што смо видели у тој немилосрдној борби против окупатора, - на страну та лаж да су у Црној Гори побили 5.000 Црногораца, ради се о извесном броју издајника баш из Михаиловићевих редова, типа Ваје Станишића и Ђукановића, које су партизани убили. Да ли Михаиловић хоће да их оплакује и сад на Суду као што их је већ оплакивао?

Јасно је, другови судије, партизани су уништавајући издајнике, вршили своју дужност према отаџбини, ликвидирали непријатеља и пребеге који су пребегли на страну непријатеља да се боре противу свога народа и убијали снагу окупатора. Михаиловић не може да се позове на то као доказ што је уништавао свакога ко је устао у борбу против окупатора, уништавао сеоске младиће, раднике, интелигенцију и свакога ко је дохватио пушку да се бори. Не може ничим оправдати убиство деце у колевци, ни оног детета за које смо видели овде крваву колевку, а које је убијено од стране четника. Ко зна колико је такве деце побијено. Много хиљада је такве деце побијено у Санцаку, Босни, Црној Гори и Србији од стране Михаиловићевих четника. А да ли он за то сноси одговорност или његови команданти. Ви сте видели многобројне депеше, у којима стоји: уништити, убити, истребити. То се понавља на у стотине депеша од којих су десетак поднете на Суду и то из разог доба, од почетка рата па током целог рата. Према

томе изговор Михаиловића отпада. Сви су злочини вршени по његовој директиви, он је био организатор ратних злочина и као такав има да понесе у првом реду пуну одговорност за све ратне злочине, па чак и за оне за које није сазнао, а које су вршили његови команданти управљајући се по његовој општој линији и директиви, а не по директиви посебице. Ја ћу вас потсетити на суђење ратних злочинаца у Нирнбергу. У повељи Уједињених нација стоји такође да вођи и организатори злочина одговарају за злочине који су извршени, а за које они и не знају да су ти злочини извршени. Таква ситуација је и са оптуженим Михаиловићем, и он мора да поднесе рачуна пред народом за све своје злочине, како за оне које је знао, тако и за оне за које није знао, а који су извршени.

Још само нешто кратко о командосима. Ја мислим да је најлажљивија и смешна изјава оптуженог Михаиловића да су командоси служили за пропаганду, тобож за спрему референдума. Учити како се дижу мостови, како се употребљавају отрови, праве заседе, руше возови, што се учило у школи командоса, за коју је тражено чак наставно обучено особље гестаповца од Гашпаревића, учити у шпијунско диверзантској терористичкој школи, а овде пред Судом говорити да су командоси требали да припремају референдум, заиста ја не знам каквом би речју могао то да назовем. Кад знамо за многобројна убиства у Србији, Црној Гори, Босни и у другим крајевима која су извршили ти његови командоси на основу наређења да дижу мостове, убијају, врше саботаже и тако даље, онда не може његов изговор никако друкче да се назове него једним доста дрским покушајем да се извуче од одговорности за претварање његове организације у обичну шпијунско диверзантску терористичку банду.

Према томе како за сарадњу са окупатором, тако и за све ратне злочине које је извршила четничка организација под вођством оптуженог Михаиловића, оптужени Михаиловић као вођа те организације одговоран је и пред Судом има да понесе пуну одговорност.

А сада, другови судије, ја ћу укратко да се осврнем на сваког појединог оптуженика поред Михаиловића, о коме сам већ говорио и да кажем своје мишљење о резултатима претреса у погледу њихове кривичне одговорности.

Други оптужени је Мољевић. Мољевић настоји да пред Судом себе претстави као неког идеолога који се бавио стварањем неких концепција и који са практичним радом није имао никакве везе, то је далеко од њега, од тога он пере руке. По његовој логици такође се види, кад би било речи о Гебелсу, могло би да се каже да он није крив за злочине хитлероваца, да је био само пропагандист и ништа друго. Утврђено је овде на Суду, другови судије, да је Мољевић од 1942 године, и то од почетка 1942 године, члан политичког руководства издајничке организације Драже Михаиловића и један од најближих сарадника Михаиловића и то је остао до

краја. Мољевић је порицао наводе оптужнице да је примао депеше, извештаје и тако даље, да је с тим био упознат и да је као што смо видели из тих депеша јасно могао да види да се ради о сарадњи читаве организације са окупатором. Али, супротно њему, Михаиловић тврди и рекао је доследно: „Нисам имао тајне пред ЦНК, то јест Централним националним комитетом у коме је био Мољевић дуго времена сам са Жујовићем и Васићем." После извесних несугласица између Васића и Михаиловића и одласка Жујовића у Далмацију, као делегат Врховне команде и ЦНК, Мољевић остаје као најближи сарадник Михаиловића у свима стварима. Михаиловић каже: „Депеше из иностранства читали смо заједно, одговарали на те депеше, наши меморандуми за иностранство то је заједно ишло." Михаиловић то живо описује.

Јасно је, другови, да непризнавање Мољевића не може побити чињенице које су се на овом претресу установиле, да је, понављам, он био један од најближих сарадника оптуженог Михаиловића у руковођењу четничке организације и да према томе има да поднесе свој део одговорности за издају, за сарадњу са окупатором и за ратне злочине четничке организације.

Ако хоћемо да погледамо укратко какав је његов рад; чиме се је он практично занимао, то је било руковођење пропагандом, давање политичке линије, то јест пропаганде само, јер о политичкој линији не може бити говора, пошто је то линија издаје и не може бити политичка линија, него линија пропаганде, затим да је он својим чланцима, а касније као уредник листа „Равна Гора" давао моралну подршку издаји и сарадњи са окупатором, те правдао ту сарадњу и злочине, које су вршиле четничке организације заједно са окупатором. Према томе, нису ту посредни концепције, нити је пак посредни једна апстрактна идеологија, него је то практичан рад, који се укључује у рад читаве организације оптуженог Михаиловића.

Све тачке оптужнице у погледу Мољевића су доказане. Он је, углавном, све то признао, овде-онде само је нешто другачије тумачио, на пример, каже да је свега два броја „Равне Горе" уредио и тако даље. И да је то тачно, у шта ја не верујем - он нема доказа, осим голе тврдње, ствари се не би мењале.

Друго, видели смо да је Мољевић писао прогласе, које је Михаиловић потписивао. Он се позвао на те прогласе у своју одбрану? Оне лажне паролe о демократији и федерацији, као и изјаве да су против окупатора, он би желео да му пред Судом докажу да није био издајник, иако је био у политичком руководству организације, која је са окупатором сарађивала. Утврђено је да је учествовао и на састанку у Ораовици, где је решено да се састане конгрес у селу Ба, затим је утврђено да је састављао резолуцију са Живком Топаловићем и осталима, претседавао на конгресу, говорио, примао уреднике и давао инструкције како да пишу, писао меморандуме за иностранство, писао прокламације намењене народним масама и које су требале да те народне масе преваре и

обману, био инспиратор фашистичке организације која је остала у зачетку, те је Мољевић заједно са Југорасом покушао да створи ту организацију и покушао да повуче неке људе из социјалистичке партије.

Према томе, ја сматрам да је свака ставка оптужнице против Мољевића, да су дела која му оптужница ставља на терет у потпуности доказана и да све изговоре Мољевића о том његовом тобожњем отсуству од практичног рада Суд треба да одбаци као неумесне, као прозирне, и срачуната на то да избегне кривичну одговорност сада када пред народом полаже рачун за издајнички рад у току 4 године окупације. Ја другови еудије не желим да много објашњавам оно што је тако јасно, не желим више да говорим о делима оптуженог Мољевића нити о његовој кривичној одговорности, јер заиста то је тако јасно и видно доказано у току претреса да је скоро све сам признао.

О оптуженом Виловићу шта могу да кажем другови судије? Признао је све ставке оптужнице само је оспорио једну ставку, да није био на састанку у Ораовици где је решено да се одржи башки конгрес када су заиста Михаиловић и Мољевић потврдили да није био на састанку. Ја допуштам могућност после свих изјава Мољевића и Михаиловића да ова ставка није доказана, да је нетачна, и да он није био. Иначе видели смо како је дошао у сплитску организацију, како је из ње отишао у Врховну команду, како је успут видео отворену сарадњу четника са окупатором па ипак тамо је остао. Касније га увукао Мољевић у Централни национални комитет и тако је остао до краја са Михаиловићем упркос тога што је сарадњу са окупатором јасно видио. Он пише чланке који су читани пред Судом где одвратним лажима и клеветима, које су могле бити у глави једног таквог непријатеља народа Југославије као што је он, покушава да клевета национални ослободилачки устанак, да клевета партизане и обраћа се масама и позива их да приступе у издајничку организацију Михаиловића, позива на уништавање партизана.

Ја не мислим, другови судије, да се на његовој кривичној одговорности, а он није оспорио ни једну одлучујућу чињеницу коју је навела оптужница, ни једно дело, за које се терети, дуже задржававам.

Што се тиче Живка Топаловића и Младена Жујовића у току претреса доказана су сва дела која њима оптужница ставља на терет. За Младена Жујовића доказано је да је он био члан Централног националног комитета, да је заједно са Мољевићем и Васићем био најближи сарадник оптуженог Михаиловића, сарадник у издаји, сарадник у служењу окупатора у борби против властитог народа, у борби против свих народа Југославије, сарадник у свим злочинима четничке организације, као вођа, као водећа личност. Негде у пролеће 1943 године Михаиловић га шаље као делегата у Далмацију на место Бирчанина који је умро. Он преузима улогу Бирчанина. Ви сте видели из доказа, из оригиналних писама, како се

састао са Италијанима, како издаје наређења четничким јединицама да се боре против Народноослободилачке војске, како тражи оружје од Италијана за четнике. То је лик Младена Жујовића који смо видели овде на претресу. Свако дело које му оптужница ставља на терет, овде, је на претресу непобитно доказано. Такође и кривична дела за које оптужница терети Живка Топаловића, овде су непобитно доказана и утврђена. Живко Топаловић је, као што се видело, био иницијатор прикупљања политичара из вођства бивших политичких странака и успостављао контакт, јединство Михаиловићеве четничке организације и тих политичара у борби против народноослободилачког покрета. Међу тим политичарима већина њих је спавала дубоким сном и стајала по страни чекајући како ће ситуација да се развија, мирно покоравалујући се окупатору и верујући у то да ће окупатор уз помоћ Недића, Пећанца, Михаиловића и Павелића угушити ослободилачки устанак и да се они тек онда појаве као људи са политичком прошлошћу и способни политички да поновно запоседну своје старе позиције. Али кад су видели да националноослободилачки устанак народа Југославије није обична побуна неке шачице људи, него да је то гигантски покрет широких народних маса у борби за своје национално ослобођење испод јарма фашистичких освајача и окупатора, кад су видели да тај покрет јача, да јединице Народноослободилачке војске расту из дана у дан, кад су видели да сви издајници не могу заједно са окупатором да униште тај покрет, онда су и они својим снагама пришли домаћим издајницима у помоћ не би ли како са окупаторским и њиховим снагама ипак довели до уништења народноослободилачког покрета да би после завршетка рата засели на своје старе положаје и тим угушењем устанка обезбедили своје интересе о којима су у предратној Југославији, док су били на власти, једино и водили бригу.

Живко Топаловић је окупљао те политичаре „научењаке и социјалисте“, све смо их видели ту. Они су пришли Михаиловићу. Видели смо и његову организацију ЈДНС. Живко Топаловић пише резолуције, доноси их редиговане с Мољевићем. Све смо ту, другови судије, видели, али смо видели и не само да Живко није био само једна спона која је повезивала вођство бивших политичких странака са издајничком Михаиловићевом организацијом на путу сарадња с окупатором, него је Живко убрзо на конгресу у Бау изабран у одбор тројице с Мољевићем и Васићем, као претставник врховног политичког вођства у састав Националног комитета. Он остаје код Михаиловића ту у његовом штабу, постаје најближи сарадник Михаиловића и, чак и у таквим стварима помаже Михаиловићу као што су преговори с Немцима. И ми га видимо с генералом Трифуновићем који се састао са Штеркером и Аћимовићем. О томе је непобитни доказ дао сведок Јовановић, што је за Суд и за свакога довољно јасно. Према томе видимо тог вођу бивше социјалистичке партије како је дошао у својој мржњи против устанка народа Југославије, како је дошао тамо где му је

место. Дошао је на састанке с Немцима, дошао у штаб Михаиловића и потпуно се срзао у блато издаје над нашим народима. И све то и Виловић, и Мољевић, и Топаловић, и Жујовић, све су то они радили потпуно свесни да врше издају народа, да врше помагање окупатора. То се јасно могло видети из свих доказа изведених на претресу. Уколико је било изговора, нарочито од стране Мољевића, да нису знали за ту сарадњу, коју су упознали на овом претресу, то су изговори који не заслужују никакву пажњу.

Прелазим на Радослава Радића. Он не признаје да је наредио и извршио напад на партизанску болницу и на штаб партизанског батаљона у Западној Босни. Међутим, исказима сведока који су прочитани ту на Суду, и доказима који су изведени на претресу несумњиво је утврђено да је он, који је сарађивао са партизанима до тог момента, баш тога дана кад је извршен напад на партизанску болницу и на партизански штаб у Западној Босни, тобож, прешао на страну четника, а иначе је потпуно јасно да је он закулисно припремао те нападе и да је тај тешки и ужасни злочин његово дело. Он не признаје извршавање напада на партизанску болницу у Борју и Чемерном и на штаб партизанског батаљона у Чечави итд. Његово непризнавање је голо. Насупрот томе стоје докази, стоји докуменат у коме он властитом руком пише како је ликвидирао око 70 партизанских функционера и стотине других бораца. То је писмо упућено, мислим, Михаиловићу. Он признаје да је правио споразуме са Немцима, али не признаје да је дошло до остварења тих споразума, и наводи да је, тобож, под некаквим притиском правио те споразуме. Нема тога који би поверовао изговорима таквог злочинца и издајника као што је Радослав Радић. До њега седи оптужени Врађешевић, који је изјавио: да је Радић отишао у Бањалуку да потпише споразум се Немцима да се боре против партизана и даје доказе да су његове јединице заједно са Немцима и усташама водиле борбу против партизана.

То је довољан доказ да се види колико је оптужница потпуно тачна и истинита. Зато Радослав Радић, као бивши командант свих четника у Босни, мора да поднесе пуну кривичну одговорност за сарадњу свих четника у Босни са усташама и Немцима коју је он остварио и која се реализовала под његовим руководством, и за многобројне ратне злочине, за хиљаде бораца против окупатора које су његови четници под његовим руководством поубијали. Врађешевић је углавном признао сва своја дела. Само није признао да је сарађивао са немачком обавештајном службом, што му оптужница ставља на терет. Али из неких докумената прочитаних пред Судом јасно се видело да су Немци имали на територији оптуженог Врађешевића неколико обавештајних пунктова, чак и са радиостаницама. Према томе ову околност Суд ће ценити и ја сматрам да се не може сматрати да је она недоказива, тим пре што су постојали споразуми са Немцима и усташама. Он је својим држањем, отвореним, допринео да се доста разголити рад Михаило-

вића, да се побију Михаиловићеве голе речи о томе како није издавао наређења да се убијају људи, како црне тројке нису имале задатак да убијају, него само да заплаше. Његове изјаве су само то разголитиле, али је он покушао такође да са голим речима оповргне да су његове црне тројке спроводиле Михаиловићева наређења. Он је расписивао наређења о образовању црних тројки и да оне уништавају чак и симпатизере партизана. Он је ту објашњавао да се у симпатизере убрајају и породице бораца. Он је тврдио да има низ сведока да његове црне тројке нису биле тако крволочне и да нису стриктно спроводиле наређења. Његови сведоци нису саслушавани пред Судом, јер је то сувишно и с обзиром на околности које су постојале тешко се може поверовати. Враћешеве је имао власт. Могао је убити а могао је некога пустити и сачувати га. Свакако о тим околностима Суд ће при одмеравању и доношењу своје одлуке водити рачуна.

Оптужени Милош Глишић углавном је признао сва своја дела. Само неке чињенице покушава да тумачи на други начин. Он не признаје да је било потпуне сарадње четника и Немаца приликом његове операције према Санцаку, јер није било писменог споразума. Али, из његових заплених блокова и докумената јасно се видр! да су те операције водили заједнички Немци и четници. Из његовог рада и писмених докумената видело се да су те операције које су четници водили заједно са Немцима вођене по његовом наређењу. Он се изговара да је та наређења добијао од Кораћа и да их је само спроводио. Али то личи на Михаиловића, који каже: Ја нисам наређивао командантима да убијају и зато нисам крив! Команданти веле: Ми смо то извршивали јер је Михаиловић наредио, и нисмо криви. Према томе нико није крив, а злочини су вршени на све стране. Јасно је да то не може да остане и да су ти изговори врло прозирни.

Као начелник штаба и један од главних функционера у самоме штабу, чија је улога у операцијама од необично великог значаја, он не може пребацивати кривицу на Кораћа, јер да је и Кораћ ту они би заједнички седели на оптуженичкој клупи. Он даље не признаје да је у Санцаку сарађивао са Италијанима већ све пребацује на Павла Ђуришића. Он не признаје да је храну и муницију добијао од Италијана већ каже: Добијао сам од Павла Ђуришића. Мислећи да тиме олакша свој положај што тврди да је храну и муницију добијао од Ђуришића, а не од Италијана. Међутим, има докумената који у оптужници нису изнесени, а није било ни потребе да се изнесе, пошто је иначе потпуно утврђена сарадња с окупатором, да је склопљен споразум између њега и немачког команданта сектора Нове Вароши и команданта сектора у Ужицу о заједничкој сарадњи с Немцима, а такође је тим документима утврђено да су Италијани вршили распоред четника у пределу Нове Вароши.

Према томе, сматрам да су сва кривична дела оптуженог Глишића доказана, а такође да је у току претреса јасно доказано да је он то

све радио свесно и да он мора иоднети сву одговорност за све злочине, који су по његовом наређењу извршени и за сарадњу са окупаторима.

Ја прелазим на Слободана Јовановића, др. Божидара Пурића, др. Момчила Нинчића, Петра Живковића, Радоја Кнежевића, Милана Гавриловића, Живана Кнежевића и Константина Фотића. Они су отсутни исто тако као што су отсутни и др. Живко Топаловић и Младен Жујовић. Ми нисмо имали прилике да њих испитамо пред Судом, али имали смо документа, имали смо оно што су они току окупације написали и потгшсали, имали смо исказе сведока генерала Душана Симовића, Милана Грола, Мише Трифуновића, оптуженог Михаиловића и тако даље. Из исказа оптуженог Михаиловића ми смо видели да су управо они били ослонац његов у иностранству. Истина Михаиловић је направио резерву у погледу Нинчића за кога не зна да је био његов ослонац. Видели смо из докумената потписаних од Слободана Јовановића како је давао директиве Михаиловићу да не води борбу противу окупатора и да чека слом Немаца, да чека искрцавање савезника, а у исто време давао је директиве својим претставницима у иностранству да организују и шире пропаганду како Михаиловић води у земљи борбу против окупатора, и како је потребно да се све партизанске јединице ставе под команду Михаиловићеву за борбу против окупатора. Видели смо, у исто време, како су слати официри оптуженом Михаиловићу са инструкцијама како и шта треба да раде. Видели смо како Слободан Јовановић, Живан Кнежевић, Радоје Кнежевић, Милан Гавриловић и други трче код савезничких фактора и траже да се што више помоћи пошаље Михаиловићу, иако су знали да читава организација четника заједно са Михаиловићем, сарађује са окупатором, и не само што су то знали, него су и хтели да тим начином угуше народноослободилачки покрет, и сви су они, почевши од Симовића редом тврдили како Михаиловић води борбу против окупатора, али су тражили да се партизани ставе под команду Михаиловића, под команду човека који ради са окупатором. Несумњиво је да је огромна заслуга ове оптужнице да је истина о борби у Југославији, додуше са извесним закашњењем, продрла у иностранство.

Огромна је била њихова заслуга да је демократско јавно мњење у свету тобоже живело у заблуди да је Михаиловић херој, који се бори против окупатора или да је први побуњеник у Европи, како је он овде рекао, изазвавши смех у дворани. Огромна је њихова заслуга што су помоћу, коју су му пружали, помогли Михаиловићу, да прикрива сарадњу са окупатором и да заведе у земљи извештан број људи на линију издаје отаџбине, они сами нису били свесни, него су живели у уверењу, да је Михаиловић против окупатора, иако су видели да не води борбу против окупатора, Михаиловић им је обећавао ту борбу кад дође слом Немаца и кад савезници нареде, кад дође до савезничког искрцавања.

И Слободан Јовановић, и Живко Кнежевић, и Живковић, и Пурић, и Фотић, и Милан Гавриловић, сви су они били иницијатори тога читавог издајничког рада. Парадоксално изгледа, другови судије, да они седе у једној савезничкој земљи а да помажу окупатора. Парадоксално је али истинито. Јасно се види да је Михаиловић рекао: ја сам био војник и у политичким питањима ја сам се ослањао на владу. Кад су била таква питања ја сам питао владу, тражио сам и очекивао сам њено наређење. То значи по питању борбе против окупатора, по питању борбе против устанка у Југославији, по свим тим питањима он је имао сагласност владе. Он је изјавио: Влада ми никад није замерила за мој рад. Ми смо видели и прочитали меморандум Лозовског од 1942 године како упозорава владу на сарадњу Михаиловића са окупатором и видели смо како безочно и дрско сви они, ова господа, ова издајничка господа која су 20 година седела на грбачи народа Југославије, и баш због тога што су хтела поново да седе, улетела у издају, како та господа Михаиловићу дају такве директиве, на основу којих он слободно сарађује са окупатором. Видели смо из прочитаног документа разговора између Миловановића, помоћника министра и званичног претставника једне савезничке земље Сер Сарцента, како се званични претставник једне савезничке земље, који је свакако добро био упознат са ситуацијом, каже од октобра 1941 године Михаиловић не води борбу против окупатора, него сарађује са окупатором. И на крају крајева видели смо како Питер Бој, човек из Интелиценс-сервиса, који је радио са Михаиловићем, износи конкретне доказе да Михаиловић сарађује са окупатором и да је, према томе, исто што и Недић, и наводи конкретан случај и каже: Ето докле ми разговараме, Михаиловићев четници, њих 2.400 на броју, нападају партизане"! Ја наводим ове примере да покажем да то нису само једностранни документи и докази. Шта је при свему томе радила емигрантска влада, на свата упозорења? Емигрантска влада је одговорила директивом свима посланствима да до максимума појачају кампању, да разбију тврђење да Михаиловић и његова четничка организација сарађује са окупатором и да се свим силама заложу да Михаиловићев ауторитет задрже у иностранству како би, кад се врате у земљу могли преко Михаиловића да заузму доминирајуће положаје. Јасно је, за такав рад мора се одговарати, мора се одговарати пред народима Југославије који су положили толике жртве у борбама против окупатора. Мора се одговарати иако су се они и онда налазили, и сада се налазе, у иностранству, где су седели код владе савезничких земаља.

Нема сумње да између њих постоје извесне диференције у погледу њихове улоге у вођењу ствари. Нема сумње да постоје разлике између појединаца, али верујте, другови судије, по мом мишљењу, не постоји нека велика разлика. Ми видимо да је особито важна улога била Слободана Јовановића, Живана Кнежевића, Пере Живковића, Фотића, а такође и Милана Гавриловића, који

се појављује као она „сива еминенција“ која стоји позади и која се само по одлучујућим питањима појављује. Ви сте видели да он учествује у коначној редакцији ед мемоара који се шаље Совјетској влади у договору на меморандум Лозовског. Ви сте видели како он иде на састанак са Интелигенс сервисом. Да није тих доказа, тешко би се могла видети права његова улога. Из тога се јасно види да је Милан Гавриловић био један од Михаиловићевих стубова у иностранству.

Што се тиче Пере Живковића, Фотића и Пурића, ту нема потребе много да се говори. У време када је Михаиловић био у иностранству раскринкан као издајник и онда када су и наши народи и савезнички званични фактори знали да ли је Михаиловић издајник, они формирају владу, повезују се са разним претставништвима. Ми смо прочитали депеше које су они упутили амбасадама и посланствима. Они шаљу новац Михаиловићу, пружају му неограничену помоћ и подршку. У томе погледу нарочито је важна улога Петра Живковића, који је био помоћник краља Петра и који је био непосредно повезан са Михаиловићем.

Ја мислим, другови судије, да о тој клики издајника у иностранству нема потребе много да се говори. Дотаћи ћу се још са две речи Радоја Кнежевића. Његова улога нарочито јасно се види из исказа бившег генерала Душана Симовића да је он као министар двора, заједно са својим братом Живаном Кнежевићем и Миланом Гавриловићем, иако се са стране одбране овде покушало да протури да је Милан Гавриловић био на „ратној ноzi“ са војним кабинетом припадао оној групи која је измишљала планове како да што више ојача Михаиловића, како да му да што већу помоћ. Ми смо то видели из доказа поднесених Суду, који су били довољни за утврђивање постојања кривичних дела за која оптужница терети и Радоја Кнежевића, као и све остале. Кажем, немам потребе да се дуже задржавам на овој клици издајника, чија је издаја по својој подлости, по својој перфидности, по условима под којима је вршена, свакако без много примера у историји. Они су седели у савезничкој земљи, руководили преко Михаиловића организацијом која сарађује са окупаторима. Нема сумње, и то се јасно видело на овом процесу - да они не би могли тако дуго остати у таквој издаји, а нераскринкани, да нису уживали помоћ извесних реакционарних група у иностранству, које су имале својих интереса у Југославији.

Ја мислим, другови судије, да су на овом процесу довољно разобличени, довољно раскринкани сви ти издајници. Не желим да одуговлачим излагање оних чињеница које су познате, као на пример, да су одликовали издајнике, или да наводим конкретне случајеве помагања Михаиловића новцем. Све је то непотребно. Мислим да ће Суд правилно оценити издајнички рад оне издајничке господе из иностранства, и да ће их казнити онако како су заслужили.

А сада да пређем на следеће оптужене: Драгог Јовановића, Тасу Динића, Велибора Јонића, Ђуру Докића, Мушицког и Бошка Павловића. Ја мислим, другови судије, да ће се свако са мном сложити ако изјавим да о њима не желим много да говорим с обзиром на то да су све њихове жеље и рад били познати свима нашим народима. Они су били отворене слуге окупатора, који су се, од првог дана ставили у службу окупатора, и који су с Немцима до краја водили борбу против народног устанка у Србији, који су са окупатором заједно и сами извршили безбројне ратне злочине. Истина, Јонић, који се претставља као побожан човек, може да каже: „Па ја никога нисам убио“. То је обично тако. Они са врхова никада не убијају, већ они издају наређења за убијање хиљада људи, а кад дође до тога да полагају рачун о томе, онда сваљују одговорност на оне који су само извршавали њихова наређења. Нису жандарми доносили уредбе о преким судовима нити су доносили наредбе о уцењивању партизана, него Велибор Јонић, Таса Динић и Драги Јовановић. Уосталом, они су то на Суду и признали, изјашњавајући се овде-онде нешто друкчије. Тако на пример Драги Јовановић каже: „Ја сам двадесет година водио борбу против комуниста. Извршавао сам наређења свих влада и режима да треба гонити комунистичку странку, па сам мислио да тако треба чинити и сада за време окупације.“ Драги Јовановић је добро знао да међу 70.000 стрељаних на Бањици има много више оних који нису комунисти, па их је ипак убијао. Кад је наређивана одмазда и стрељање у Белановици, да се стреља 30 сељака, или кад је наређивано то доле у Сокобањи, или у кореспонденцији кад одговара да ради одмазде треба стрељати одједанпут, а не постепено, Драги Јовановић је знао добро да нису то све комунисти, већ да је то народ, српски народ, кичма српског народа који се дигао у борбу против окупатора. После свега овога мислим, да је сувишно о другоме даље говорити. Што се тиче логора на Бањици он тврди да оснивање логора није његова одлука, а комисија за одвајање у бањичком логору зар није његова одлука?

Ја мислим да је Таса Динић рекао једном истину, кад је изјавио у истрази да Драги Јовановић претставља најстрашнију страницу историје српскога народа по својим злочинима.

О Таси Динићу. Ми смо видели овога пуковника бивше југословенске војске, који се хвали окупатору како је предао пук без борбе, у једном писму за време окупације кад није мислио да ће сести на оптуженичку клупу. Видели смо, а он то сада оповргава тиме што каже да је лагао Немце, видели смо како гони и прогања чиновништво, видели смо га како организује извршење одмазде коју су Немци наредили, како у Ужицама стреља јатаке и тако даље и све што му оптужница ставља на терет. Он је то признао отворено, па је чак изразио и своје кајање. Само ја не знам, другови судије, али ја том његовом кајању ништа не верујем.

Кад се такав злочинац каје и посипа пепелом по глави, ја мислим да је то баш нека врста подвлачења да би некако ишчупао главу. О Јонићу. Шта о Јонићу могу да кажем. Све што је ова оптужница изнела против Јонића тачно је утврђено на претресу, нема ни једне тачкице да је остало недоказано. А што он покушава да протумачи да је завод у Смедеревској Паланци за омладину није главњача, него да је васпитни завод, то ће један објективни Суд моћи да оцени као његов покушај да на изванредан начин протумачи своје злочине, као што тврди да је у министарству просвете водио неку своју тобож националну политику, а није спроводио фашизирање и омладине и свих просветних установа, то је разумљиво. Исто тако, у погледу извршења директива немачког окупатора, то је такође његова лична ствар, што ће Суд правилно да оцени без икакве потребне помоћи од стране тужиоца.

О Ђури Докићу. Тај старац и ту, на оптуженичкој клупи, покушава да говори како је он спасавао српски народ, као и Јонић што је исто то покушао. О тој политици спасавања српског народа било је доста говора и ја не желим ниједне речи више да трошим, само хоћу да кажем, то је један пример колико може један генерал да се сроза и стави себе у службу Недића и других. Он води тако важне послове за окупатора као што је саобраћај. Без његових строгих директива да се поправе порушени мостови, да се поправи порушена железничка пруга, његове строге наредбе о заштити и чувању саобраћаја, јер без исправних железница, које је одржавао оптужени Ђура Докић, не би могле немачке трупе да иду најбржим начином на југ, не би могле да извлаче пљачку коју су сакупили од српског народа, и не би могле на време да стигну у борбу против партизана. Ја мислим да је његов покушај да умањи своје одговорности сасвим неуспешан покушај. Поред тога, он је члан владе и она уредба о преким судовима и наредбе о разним злочинима, све то такође овде на претресу утврђује и потпуно показује да је Докић издајник таквога типа, а такође и злочинац, онај са врхова који доноси одлуке на основу којих се врше злочини као и бандитизми извршног апарата, да се то не може очекивати ни од Јонића, Динића и Драгог Јовановића. А о Мушицком, шта да говорим? Другови судије, Мушички је командант Љотићевог добровољачког корпуса, он је под непосредном командом немачког заповедника. Ми смо то доказали приликом саслушања сведока. То је највернија немачка војска у Србији. То зна цео народ. Ми смо утврдили низ злочина од којих је најужаснији онај у Крагујевцу. Ја не желим о Мушицком много да говорим и детаље да износим, јер верујем да је Суд видео сам какав је то одвратан издајник и каква је тежина тог ратног злочина. Нема ниједне тачке у оптужници коју је Мушички могао утврдити да не постоји осим голом речи, док је, насупрот томе, свака тачка оптужнице утврђена потпуним доказима.

О Бошку Павловићу не треба говорити. То је осамнаестогодишњи командант полициске страже у Загребу. Ја мислим да и данас има

људи у Загребу који се сећају кржаве владавине Бошка Павловића у Загребу. Сасвим је разумљиво да такав човек, кад дође на место, на које је дошао у квислиншкој жандармерији, ступа у службу окупатора. Ја не грешим нимало кад кажем да је оптужница по делима која му ставља на терет овде доказана. Овде се на претресу утврдило да је он учествовао у злочину у Крагујевцу. После сведочења сведока Карацића, расветљено је каква је била улога Бошка Павловића у Крагујевцу. Он је дошао десет дана раније, па одлазио и поново долазио. Затекао се у Крагујевцу кад је било оно масовно хапшење. Чули смо да је критиковао жандармерију и среске начелнике како су олабавили и како ништа не раде.

Ја мислим да ће Суд и сам, без даљег мога изношења на основу доказа који су изнесени пред Судом, правилно оценити кривичну одговорност оптуженог Бошка Павловића и да ће му према страховито великој одговорности његовог дела одмерити казну какву је и заслужио.

И, најзад, још са неколико речи да се задржим на оптуженом Марковићу и Кости Куманудију.

Оптужница их, ја ћу ићи извесним редом, оптужује да су потписали апел српском народу који је саставио Јонић, иако Јонић тврди да је саставио неки новинар Милошевић, али тачно је то да је Јонић био један од достављача, ако није саставио, а у извесном делу и редиговању учествовали су и Марковић и Кумануди, јер је и Кумануди у истрази, а и на претресу, признао да су извршене коректуре апела, а то значи да је редигован на састанку. Тај издајнички апел је читан. Тај издајнички апел је позивао на борбу за угушивање ослободилачког устанка. А ми видимо међу онима који су први потписали тај апел и Куманудија и Марковића. Они су били први потписници и они су послужили за пример другима. Марковић се изговара да је то потписао из страха. Марковић је политичар, водећа личност некадашње радикалне странке, има своје погледе, има своје принципе и кад би човек поверовао да је заиста из страха потписао, онда би морао да се згрози над идејном бедом једног политичара који баца под ноге принципе да би сачувао јадну главу. Међутим, кад би му се то и признало, ипак би његова кривична одговорност била мало смањена. Ни о каквом страху Марковића од окупатора не може бити говора. Он је сам морао да призна овде на Суду да није било јавне претње, а Јонић је говорио да није било претње. Марковић је вешто, признајем вешто, али сасвим без успеха рекао како му је то шапнуо Аћимовић на уво. Чиме може то да докаже, сем ако неће да му верујемо на његову часну реч у коју уопште не треба полагати никакве вере.

Ми имамо и оптуженог Куманудија који је много искреније и поштеније наступио и који није тврдио да му је било прећено. Марковић је угледна личност, њему морају да припрете, - то су приче, голе приче и мислим да нема потребе да о томе говорим. Суд је сигурно то проценио и он ће правилно оценити.

Ни једаи, ни други, ни Кумануди ни Марковић не признају да су били на конференцији политичара која је изабрала Недића за претседника владе. Они су предложили и неке сведоке да се та околност утврди. Суд је нашао да је то излишно, а то је по моме мишљењу сасвим правилно. Ја сам то и у претходном предлогу предложио, јер кад ми имамо записник руком Недића написан, у којој са толико детаља говори о тој конференцији и личностима које су биле на конференцији, онда је заиста излишно тражити неке друге доказе да је оваква конференција постојала. Видели смо и из извесних исказа Јонића, а видели смо из неких других доказа којих не могу моментално да се сетим, и исказа Бате Јовановића. Чим се Бата Јовановић поменуо, Марковић је одмах излетео и рекао је да је у завади са Батом Јовановићем. Ја сам имао намеру да Бату Јовановића доведем као сведока, па сам послао те су га саслушали и ја сам хтео да то предложим Суду, али сам сматрао за излишно. А случајно имам записник код себе. Бата Јовановић је рекао да је гајио најдубље поштовање према Марковићу. О некој завади не може бити говора. Било је излишно да се предложи као доказ поред хиљаде доказа које смо прочитали и ја сам одустао.

Међутим, јасно је да је Марковић професор Правног факултета и мислио да ће дисквалификовати сведока ако каже да је у завади са њим. Међутим, Бата Јовановић је један од блиских сарадника Недића, коме је Недић свашта причао и коме је свакако одмах по одржаном састанку, говорио и о томе да су на истоме били присутни и Марковић и Кумануди. Све те околности јасно говоре да су они свесни тога да учешће на једној таквој конференцији претставља отворено помагање окупатора у спровођењу његове окупационе политике у Србији.

Исто тако, они су признали да су били у том претставничком комитету Београда. Покушали су свим силама да прикажу да је то био неки претстонички комитет, а при том нису видели у какву глупу противуречност падају када тако нешто покушавају. Када је тај комитет у Београду, онда је сигурно да је претстонички, међутим, требало је извести да је тај комитет имао неки велики значај.

Ја могу само да кажем да у погледу састанка у банци Илије Михаиловића, за који је терећен Кумануди, а на ком састанку су присуствовали претставници Михаиловићеве четничке организације у Београду, да то није утврђено, али што је то ушло у оптужницу није грешка тужиоца, већ је зато искључиво крив Марковић, који је на саслушању друкчије претставио ствари, који је пред иследником једноставно слагао, јер је хтео да подели одговорност са Куманудијем. Међутим, утврђено је да је та нетачност у оптужници заиста нетачност, али је, с друге стране, утврђено да су Кумануди и Марковић заиста присуствовали свим тим састанцима. Исто тако, утврђено је да Кумануди није помагао оптуженом Марковићу у писању меморандума, упућеном крал>у, емигрантској

влади и савезницима, а којим се тражи да савезници упућују помоћ искључиво Михаиловићу, док се у погледу народноослободилачког покрета баца дрвље и камење. Оптужени Марковић је признао пред Судом да је сам писао тај меморандум, а иследника је слагао да му је у томе помагао Кумануди, јер је желео да са њим подели одговорност. Из целог држања оптуженог Марковића види се да је то један човек за кога се може рећи да нема оно што се обично назива карактер, да је то један обичан преварант, једна обична варалица који пада из контрадикције у контрадикцију, који шпекулише као што је шпекулисао и у старој Југославији пре рата, желећи на неки начин да избегне одговорност, да се извуче од праведне казне за свој подли издајнички рад.

Међутим, другови за та дела за која заједно одговарају ја сам изнео како су се она разјаснила на претресу. Сам пак Марковић има поднети одговорност за издајнички меморандум који је написао онда када су Михаиловића напуштали сви они који су га помагали три до четири године, јер су видели да је отишао у отворену сарадњу. Тада Лазар Марковић, хотећи да меморандум изнесе пред претставнички комитет и да мобилише и последње резерве реакционарних снага и да их привуче Михаиловићу да му помогну, он с тим меморандумом излази и упућује га савезницима, упућује га краљу Петру. Он тврди да га није упутио, да га је само написао, јер му је претила опасност од организације Драже Михаиловића, па је хтео да се покрије и докаже „ја сам дражиновац". То је лаж што је он рекао за Куманудија да је он писао заједно с њиме, а исто тако да је био са Ђоком Павловићем, и тако даље. Нема доказа, нема изговора, нема доказа осим пар голих речи, а његовим речима не може се веровати, када се и пре рата није могло веровати.

Још о његовим научним списима за време окупације. Ја га тужим да је написао памфлет, а он то назива научни спис. Суд је чуо његово дело „О Хрватима", и његово дело „Ново или старо". Ја мислим да уопште није потребно да трошим речи, а да би помогао Суду да правилно оцени те памфлете, брошуре, клевете против читавог једног народа-хрватског народа. Он сада сам види што је написао, али он није од оних који каже: „Кајем се!" Но, он је научник, он је човек познат у читавој Европи, који на много језика пише. Он је написао. То су биле погрешне научне претставке. Какве то везе има са кривичном одговорношћу. Тако се он прави невешт, да не кажем како се каже у народу. Међутим, имамо доказа, јасних да то нису биле научне студије него материјал намењен да се понуди ономе за кога ће бити вероватнији да ће победити у рату, или Недићу или Михаиловићу, једноме или другоме. С обзиром да су и један и други употребљавали лажи против хрватског народа, Недић и Михаиловић, није му било тешко прићи једноме или другоме.

Он спада, заједно са Куманудијем у групу политичара која је пазила да се не компромитује отвореном сарадњом, одобравала

потпуно њихову издају, Михаиловића, Недића сарадњу са окупатором у борби против народног устанка, час ове час оне, час једнима час другима, стварајући тиме себи ослонац да кад се заврши рат, без обзира да ли победили један или други, да се препоруче за високе положаје у државној управи. Типично спекуланство које одговара Њивтинским политичарима који су некада имали крупну улогу у животу старе Југославије и који су се срзали, као што видимо на ниво обичних издајника, помагача Недића, Михаиловића, помагача окупатора у спровођењу његове реакционарне политике. Исто тако доказано је потпуно оно о прокламацији коју је написао и која је расгурана. Оптужени Марковић се изговара да није била растурана. Међутим, она је била растурана, била је извучена на гештетнеру, а онда је дата на откуцаном да се умножи. Оптужени Марковић се брани како је тражио да се спроведе демобилизација. Он је знао када треба да се врши демобилизација. Међутим, оптужени Марковић употребио је то као политичку паролу да би изазвао незадовољство у армији, у масама, од родитеља војника, јер рат се свршио, а ови се не пуштају. То је типично политичко спекуланство које показује да Марковић ништа није научио из рата, он се бори посве истим сретствима као и пре рата. Међутим, другови, видите он је заиста извршио једно дело управљено на то да нанесе штету армији и народној одбрани. Када је то писао није било демобилизације, није је требало с обзиром на услове и прилике. Исто тако његов захтев да се амнестирају политички емигранти. Он каже да је био за кажњавање ратних злочинаца али и за амнестирање политичких емиграната. О томе су постојале одлуке владе, АВНОЈ-а, скупштине, а шта је још имао да тражи Марковић? Он је тражио амнестију оних његових пријатеља који су му помагали за време окупације, сарадника Михаиловића и сараднике Недића, да не кажем да је том формулацијом требао да буде обухваћен Павелић и сви остали редом. То је тражио. Па зар се због тога није срзао на обичног браниоца злочинаца издајника наших народа. Најзад последњи приговори. Он покушава да се одриче везе са Михаиловићем. Међутим, из исказа, и другим доказним сретствима, као и депешама, потпуно је доказана та веза. Он настоји претставити Суду, на крају то је још један изговор да је све било у рукопису, да је било написано а да није било употребљено. Оптужени Марковић као професор права знаде да кривично дело постоји где је припремана радња. И када би узели у обзир да он то није ширио, да није било употребљено имамо непобитних доказа, „Ново или старо“, „О Хрватима“, да је тиме он вршио утицај штетан у смислу постизања циљева које је имао кад је писао брошуру. У старом кривичном законнику било је кривичних дела уперених против краља где се радило о припремним радњама, то се сматрало за кривична дела. А овде је дело издаје, велеиздаје, ратних злочина, било да се ради о извршењу и саучествовању. Изгледа да је Марковићева теорија застарела. Мислим да се прави невешт.

1978

Тиме бих ја завршио са овом двојицом бивших политичких шпекуланата и помагача оптуженог Михаиловића и Недића у њиховој сарадњи са окупатором. Сматрам да ће Суд такође њихову кривичну одговорност правилно оценити и изрећи казну коју су заслужили.

На завршетку, ја, другови судије, желим да кажем још да у име наших народа, у име свих оних синова и кћери наших народа који су положили своје животе у борби за национално ослобођење наше земље испод јарма фашистичких окупатора и њихових слугу, у име мајки које су дале своје синове за ослобођење наше земље, у име деце која су остала без очева, у име свих жртава фашистичких окупатора и њихових помагача, међу које спадају и сви оптужени којима се суди на овом процесу, ја тражим да Суд изрекне најоштрију казну, и да тиме задовољи правду и казни најсрамније издајнике наших народа откако памти наша историја. - (Буран дуготрајан аплауз од стране слушаалаца. Претседник звони.)

Претседник: Одмор 15 минута. Изведите оптужене.

Претрес је прекинут у 12,35 часова.